

RESURSI OTOKA BRAČA ISKORISTIVI ZA RAZVOJ TAMNOG TURIZMA

Šošić, Antonela

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:379197>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)



SVEUČILIŠTE U SPLITU

EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

RESURSI OTOKA BRAČA ISKORISTIVI ZA RAZVOJ TAMNOG
TURIZMA

Mentor:

prof.dr.sc. Neven Šerić

Student:

Antonela Šošić

Split, lipanj 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Antonela Šošić,

(ime i prezime)

izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je navedeni rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu, što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio navedenog rada nije napisan na nedozvoljeni način te da nijedan dio rada ne krši autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Split, 2024. godine

Vlastoručni potpis: Antonela Šošić

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
1.1. Definicija problema	1
1.2. Cilj rada	1
1.3. Metoda rada	1
1.4. Struktura rada	2
2. TAMNI TURIZAM	3
2.1. Pojmovno i konceptualno određivanje tamnog turizma	3
2.3. Motivacija u tamnom turizmu	4
2.4. Tipologija tamnog turizma	7
3. IZVIĐAJNO ISTRAŽIVANJE: SUVREMENI SADRŽAJI TAMNOG TURIZMA	11
3.1. Suvremeni sadržaji tamnog turizma u svijetu	11
3.2. Suvremeni sadržaji tamnog turizma u Hrvatskoj	12
3.3. Potencijalni resursi za razvoj tamnog turizma na otoku Braču	14
3.3.1. Supetar	14
3.3.2. Sutivan	16
3.3.3. Bobovišća na Moru	17
3.3.4. Ložišća	18
3.3.5. Bobovišća	19
3.3.6. Milna	19
3.3.7. Dračevica	20
3.3.8. Donji Humac	21
3.3.9. Nerežišća	21
3.3.10. Vidova gora	22
3.3.11. Blaca	23
3.3.13. Splitska	25
3.3.14. Postira	25
3.3.15. Dol	26
3.3.16. Pučišća	27
3.3.17. Pražnica	27
3.3.18. Gornji Humac	29
3.3.19. Sumartin	30

3.3.20. Novo Selo.....	31
3.3.21. Povlja	31
3.3.22. Bol.....	32
3.3.23. Murvica.....	33
4. PRIMARNO ISTRAŽIVANJE: POTENCIJAL OTOKA BRAČA ZA RAZVOJ TAMNOG TURIZMA	34
4.1. Dubinski intervju s autorom najopširnije monografije o otoku Braču, Robertom Barillom ...	34
4.2. Dubinski intervju s direktoricom TZ Postira, Ivanom Jelinčić.....	38
4.3. Kritički osvrt na nalaze istraživanja	42
5. ZAKLJUČAK.....	44
LITERATURA	46
SAŽETAK	50
SUMMARY	51
PRILOZI	52

1. UVOD

1.1. Definicija problema

Potražnja za raznovrsnim turističkim sadržajem se s vremenom počela mijenjati te su potrebne prilagodbe ponude kako bi se zadovoljili novi trendovi i nove želje turista (Jakšić Stojanović i Šerić, 2021; Jakšić Stojanović i Šerić, 2020; Jakšić Stojanović i Šerić, 2020 B; Šerić i dr. 2020 C; Jakšić Stojanović i dr. 2020; Jakšić Stojanović i Šerić, 2019).

Zbog toga je važna specijalizacija turističke ponude destinacije, pogotovo kod otočnih destinacija gdje boravak podrazumijeva i više troškove putovanja, a često i boravka (Meža i Šerić, 2014). Otočna destinacija je i Brač, otok odabran za istraživanje u ovome radu, točnije za analizu potencijala sadržaja koji bi bili iskoristivi u ponudi dark, tamnog turizma (Šerić i dr. 2024A).

Dark turizam predstavlja novi trend, a potencijalni resursi se pronalaze na prostoru svih destinacija koje postoje već više stotina godina (Šerić i dr. 2024 B). Sadržaji razvijeni na resursima tamnog turizma destinaciji doprinose dodanom vrijednošću, jer se danas prepoznaje i segment turista koji odabire mjesto boravka prema raznovrsnosti sadržaja (Šerić i dr. 2024B; Šerić i dr. 2023A; Šerić i Jakšić Stojanović 2022; Šerić i dr. 2022A).

1.2. Cilj rada

Cilj rada je istražiti i analizirati potencijalne resurse za razvoj sadržaja tamnog turizma na Mediteranu na primjeru otoka Brača. Istraživanjem i analizom iskoristivih resursa, ponudit će se i neki konkretni dark turistički sadržaji prema kojima i druge destinacije na Mediteranu mogu širiti postojeću ponudu ako i na njihovom širem prostoru postoje slični resursi (Šerić, 2018).

Fokus u istraživanju je na otoku Braču, jer ta otočna destinacija raspolaže relevantnom pisanom povijesnom građom koja je dobar temelj za sekundarno istraživanje. Deskriptivnom analizom sekundarnih podataka i dubinskim intervjuima s osobama kompetentnima za temu rada predočit će se potencijal otoka Brača za ponudu dark turizma, te predstaviti potencijalne koncepte ovakve specijalizirane turističke ponude koje je moguće iskoristiti u razvoju dark turističkih sadržaja i drugih destinacija na Mediteranu.

1.3. Metoda rada

Pri izradi rada koristile su se metode deskriptivne analize, indukcije i dedukcije, metoda generalizacije i dubinski intervju s gospodinom Robertom Barillom, urednikom najcjelovitije otočne monografije i direktoricom TZ Postira, Ivanom Jelinčić.

1.4. Struktura rada

Rad se sastoji od 4 dijela. U prvom dijelu se predstavlja konstrukt tamnog turizma s ključnim obilježjima za razvoj ovakvih turističkih sadržaja. U drugom se dijelu se kroz izviđajno istraživanje predstavljaju primjeri suvremenih sadržaja tamnog turizma. U trećem djelu su predstavljeni nalazi primarnog istraživanja, slijedom mišljenja kompetentnih osoba s kojima su vođeni dubinski intervjui i slijedom deskriptivne analize prepoznatih resursa otoka Brača za razvoj ponude tamnog turizma. Rad završava zaključkom u kome su dane i korisne smjernice o kojima treba voditi računa pri razvoju ovakvih specijaliziranih turističkih sadržaja.

2. TAMNI TURIZAM

2.1. Pojmovno i konceptualno određivanje tamnog turizma

Prema autoru Rabotiću (2013) tamni turizam odnosno prezentacija takvog turizma ima dugu povijest te se interes za takvim sadržajima prepoznaje već u prošlosti. Pojam tamnog turizma je vrlo fluidan. Reakcije turista na ovakvu ponudu ovise o njihovoj motiviranosti za pojedinu kategoriju sadržaja (Šerić i Marušić, 2015; Šerić, 2015; Šerić i Luković, 2013B).

Tamni turizam kao posebna vrsta selektivnog turizma se različito definira (Šerić, 2018). Tako se pod tamnim turizmom smatra promocija mjesta na kojima su se dogodila smrtna stradanja ili nesreće tijekom povijesti (Foley i Lennon 1996). Dobar primjer takve lokacije i turističke atrakcije je mjesto potonuća i olupina broda *Titanic*.

Definicija tamnog turizma, po Rabotiću (2013) u svom djelu „Selektivni oblici turizma“ ovisi o:

- a) Bazi ponude
- b) Bazi potražnje
- c) Integralnom pristupu

Prvi pristup je najučestaliji u literaturi uzimajući u obzir posjetu ovakvim sadržajima neovisno o motivima potražnje za posjetu takvim mjestima. Prema takvom pristupu atrakcije tamnog turizma (Stone, 2006) se dijele na svjetlije ili tamnije s obzirom na karakteristike sadržaja i percepciju turista.

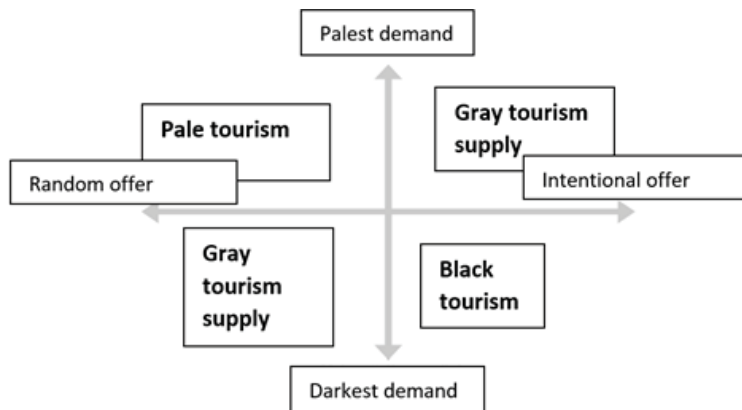
Drugi pristup se temelji na motivaciji potražnje. Ovaj pristup je rjeđi, a Stone (2006) to tumači činjenicom da posjeta turista nekom sadržaju tamnog turizma nužno ne znači da mu je to bila i nakana prije putovanja ili primarni motiv.

Treći, integralni pristup, povezuje elemente ponude i potražnje, pa se tamni turizam razmatra kao (Sharpley, 2009):

- a) Crni turizam kao kategorija tamnog turizma u kojoj se ponuda oblikuje da bi zadovoljila fascinaciju turista smrću i pri tome se ostvarilo profit.
- b) Blijedi turizam, vezan uz sadržaje za turiste s minimalnim interesom za mjesta smrti i stradanja. Blijedi turizam se razvija na mjestima kao što su grobišta poznatih osoba (glumci, sportaši, glazbenici i dr.).
- c) Sivi turizam je fokusiran na turiste zainteresirane za sadržaje vezane uz smrti i stradanja koji posjećuju "slučajna" mjesta mračnog turizma.
- d) Sivi turizam obuhvaća sadržaje stvorene s ciljem profitnog iskorištavanja teme smrti, kao što su tematski muzeji, spomenici i sl. čime se privlači turiste kojima to nije primarni motiv putovanja.

Slika 1.

Tamne turističke nijanse - matrični pristup(Stone, 2006.)



Izvor: Šerić, N., Mihanović, A. i Tolj, A. (2020). Model for the Development of a Specialized Dark Tourist Product: <https://doi.org/10.7225/toms.v09.n02.014>

2.3. Motivacija u tamnom turizmu

Prema Rabotiću (2013), različiti motivi potiču turiste na posjetu ovakvim sadržajima, premda uvijek nisu ni svjesni ili ne deklariraju javno takve motive. Nalazi mnogih istraživanja su dokazali da neki turisti posjećuju ove atrakcije kako bi iskazali svoje zanimanje za smrt i nesreće na socijalno prihvatljiv način (Šerić, 2018; Šerić, 2017). Drugi, pak, dolaze kako bi dublje razumjeli povijesnu pozadinu značajnih događaja (Šerić, 2019 D). U tu skupinu spadaju i turisti koji posjećuju takva mjesta zbog uspomene na članove obitelji, prijatelje ili vlastitih iskustava, kao što su na primjer vojni veterani. Turisti s osobnim poveznicama s određenim mjestom dolaze iskazati zahvalnost, nacionalni ili kulturni identitet (Šerić, 2020 A). Neki se osjećaju potaknuti osjećajem krivnje, dok druge može motivirati morbidna znatiželja za neobičnim sadržajem ponude (Šerić, 2018).

Danas je kompleksno razumjeti ponašanja kupaca pri donošenju kupovnih odluka (Mihčić i Šerić, 2008). Neuromarketinška istraživanja prema Šeriću (2016), ukazuju na teškoće s kojima se turisti suočavaju u percepciji tamnih turističkih sadržaja. Senzacionalizam medijskih izvještaja o nesrećama i žrtvama često nailazi na kritike javnosti, što može negativno utjecati na percepciju turista o posjeti takvim lokacijama. Zbog toga je važna sinergija svih lokalnih turističkih dionika u razvoju ovakve turističke ponude, kao i kod svih ostalih specijaliziranih turističkih sadržaja (Šerić i dr. 2023B; Režić i Šerić, 2014).

Kada su tamni turistički sadržaji integrirani u destinacijske proizvode, javna osuda se po pravilu prenosi na organizatore, te se tako ne stvara osjećaj grižnje savjesti turista koji posjećuju takva mjesta. S obzirom na to da ovakvi sadržaji nisu vezani uz posjetu destinaciji tijekom glavne turističke sezone njihovo postojanje je jedna od poluga poticanja cjelogodišnje turističke posjete (Rašetina, 2010).

Povezivanje sadržaja katastrofe i ljudske patnje u tamni turistički proizvod podrazumijeva kao i kod drugih specijaliziranih turističkih proizvoda povezivanje turističkih priča koje mogu potaknuti emocionalne reakcije posjetitelja prema programu obilaska (Melović i dr. 2024A; Šerić i dr. 2023C; Šerić i dr. 2023D; Perišić i Šerić, 2010; Stone i Sharpley, 2008).

Trendovi u globalnom turizmu pokazuju rastući interes za sve sadržaje tamnog turizma oblikovane u specifične turističke ponude (Sheng, 2012). Groblja, mjesta pojedinačnih i masovnih ubojstava, povijesne bitke i domovi slavnih preminulih osoba sve su više komercijalizirani radi razvoja takvih turističkih proizvoda.

Dok Lennon i Foley (2010) ističu specifične emocionalne posljedice za posjetitelje, interes za posjet takvim mjestima raste (Šerić, 2018). Mogućnosti promocije ovakvih turističkih sadržaja su danas zahvaljujući Internetu i novim tehnologijama sve šire i učinkovitije (Borovac Zekan i dr. 2011). Posebno kada se uz ponudu dark turizma povezuje i visoka razina sigurnosti destinacije te se i ovaj sadržaj u ponudi doživljava da je temeljen na standardima odgovornog i održivog turističkog razvoja (Melović i dr. 2024B; Šerić i dr. 2022A; Šerić i dr. 2022B; Šerić i dr. 2020B; Melović i dr. 2019).

Mnoge otočne destinacije se takvima percipiraju pa je razmatranje njihovih potencijala za razvoj specijaliziranih dark turističkih sadržaja poželjno i preporučljivo u svim zemljama koje su strateški opredijeljene turizmu (Šerić, 2019B). Ovakvi turistički sadržaji mogu se koristiti i u edukativne svrhe kako bi se poboljšala percepcija dodane vrijednosti integriranog destinacijskog proizvoda (Šerić, 2019C). Ovisno o mogućim reperkusijama na turističko gospodarstvo destinacije i lokalne turističke dionike istraživanje potencijala za razvoj dark turističkih sadržaja je poželjno i dugoročno isplativo (Šerić i dr. 2015). Posebno ako je strateško opredjeljenje za profitno poticajna emitivna turistička tržišta za koja su potrebni originalni i neobični turistički sadržaji (Šerić, 2018; Šerić, 2017; Šerić i dr. 2015B; Šerić i Rakušić, 2013).

Tarlow (2005) ističe kako je važan komercijalni aspekt tamnog turizma jer prema njegovim riječima, "pretvara užase prošlosti u poslovni pothvat sadašnjosti". Primjeri pokazuju da se na mjestima velikih tragedija otvaraju suvenirnice, kafići i restorani, a posjetitelji koji dolaze izraziti poštovanje prema žrtvama kupci su različitih proizvoda i usluga. Prema istom autoru, turisti koji se opredjeljuju za sadržaje tamnog turizma doživljavaju četiri vrste emocija koje se međusobno isprepleću. Posjeta nekadašnjem bojnopolju može izazvati romantizirane osjećaje i inspiraciju jer osoba zamišlja bitku iz prošlosti

vođenu za pravednu stvar. Mjesta genocida i drugih zlodjela izazivaju suosjećanje prema žrtvama i bijes prema počiniteljima. Takva mjesta upozoravaju na surovost ljudske vrste. Neki posjetitelji takva mjesta doživljavaju s aspekta nacionalnog identiteta, što može potaknuti ponos pripadnosti određenom nacionalnom identitetu.

Posjeta mjestu s osobnim ili društvenim značajem može se doživjeti i kao hodočašće. Kada postoji osobna veza između "hodočasnika" i preminule osobe, posjeta potiče i mistična osjećanja. U drugim slučajevima širi se trans etnički duhovni doživljaj, temeljen na zdravom razumu i humanosti, a ne na pripadnosti rasi, naciji ili religiji.

Empirijska istraživanja motivacije turista za posjet mračnim turističkim destinacijama, kao što je Auschwitz, otkrila su četiri različita motivacijska faktora (Biran et al., 2011) te su autori zaključili da rezultati njihovog istraživanja ukazuju kako su motivi posjeta ovoj lokaciji slični motivima posjeta atrakcijama kulturne baštine:

- Prvi faktor "vidjeti da bi se povjerovalo", odnosi se na potrebu posjetitelja da vide lokalitet kako bi se uvjerali da se tako nešto doista dogodilo.
- Drugi faktor "učiti i razumjeti", pokazuje potrebu za temeljitijim informiranjem o Drugom svjetskom ratu i zločinima u Auschwitzu, kao i razumijevanje razmjera tragedije koja se tamo dogodila.
- Treći faktor "poznata mračna atrakcija", odnosi se na motive vezane uz samu lokaciju kao simbol morbidnog turizma i interes za temu smrti, što zadovoljava posjet "autentičnom" mjestu.
- Četvrti faktor je "emocionalni doživljaj naslijeđa" koji se sastoji od motiva povezanih sa željom pojedinca da uspostavi kontakt s objektom svog povijesnog naslijeđa i stoga doživi emocionalni doživljaj.

Bloom (2008) ističe da posjeta grobu poznate ličnosti kao jedan od motiva; predstavlja iskazivanje žalosti na "kontroliranoj distanci". Često ne poznajemo tu osobu osobno, ali putem medija stvaramo umjetno socijalno povezivanje s njom, što više odražava našu nesigurnost i žudnju za određenim uzbuđenjem nego stvarnu želju za "druženjem". To može biti i način unutarnjeg pročišćenja, sličan katarzi. Dopushtajući si suočavanje s neprijatnim događajem s kojim inače nemamo nikakve veze, postizemo mentalnu olakšicu i zadovoljstvo jer možemo izraziti svoju tugu na distanciran i kontroliran način.

Autor Walter (2009) iznosi poseban stav o vezi između živih i mrtvih, ističući da se ona ostvaruje ne samo kroz tamni turizam, već i putem raznih drugih medija poput arheologije, genealogije, glazbe,

književnosti, prava, obitelji, jezika, fotografija, povijesti, itd. Primjećuje da mračni turizam u prvom redu odražava vezu između turista i mrtvih, osobito onih koji su bili žrtve ropstva, neprijateljstva ili rasizma, a manje između turista i same smrti. Čak i posjeta grobu slavne ličnosti više je odraz zanimanja za njen život nego za smrt. Walter ističe da su posjete tamnim atrakcijama obično sporedne i dio šireg programa putovanja, osim u slučaju "turizma osobnog naslijeđa" (poput posjeta grobovima predaka ili mjesta koja imaju poseban značaj za turista), obilaska bojišnica i hodočašća. Stoga vjeruje da mračni turizam većinom nije rezultat specifične motivacije te zagovara veću pažnju na odnose koji se uspostavljaju na mračnim turističkim lokacijama, individualne posljedice te socijalnu funkciju, umjesto fokusa samo na motive turista ili ponudu atrakcija.

2.4. Tipologija tamnog turizma

Seaton (1996) smatra da mračni turizam ima dugu povijest koja seže u srednji vijek te da je dobio na snazi posebno tijekom perioda romantizma, krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Autor je predložio svoju tipologiju tamnog turizma koja uključuje pet kategorija:

- *Putovanje radi promatranja smrti:* ljudi su u prošlosti putovali kako bi prisustvovali javnim manifestacijama smrti poput naprimjer gladijatorskih borbi. Takva ponašanja u današnjem svijetu u većini zemalja više nije etično niti moralno.
- *Putovanje na mjesta gdje se nekada dogodila smrt:* U ovu kategoriju spadaju putovanja s ciljem da se vide lokaliteti na kojima su se dogodila individualna ili masovna ubojstva ili neka druga vrsta nesreće koja je rezultirala umiranjem. Najbolji primjer za takvu vrstu putovanja je bivši nacistički logori Auschwitz-Birkenau ili koncentracijski logor Jasenovac.
- *Putovanje na lokacije internacije i memorijalnih mjesta:* Ova kategorija obuhvaća posjete mjestima kao što su groblja, grobnice, katakombe, spomenici rata i sl. te se mogu smatrati paradigmom tamnog turizma.
- *Putovanje radi promatranja povijesnih rekonstrukcija bitaka:* Postoje turisti koji putuju kako bi prisustvovali "živim" rekonstrukcijama značajnih bitaka iz prošlosti. Upravo takva putovanja su veoma popularna u SAD-u gdje rekonstrukcija takvih bitaka često za temu ima razne građanske ratove (1861-1865).

- Putovanje na "sintetička" mjesta gdje su sakupljeni i izloženi dokazi o smrti: također postoje i turisti koji odlaze vidjeti materijalne dokaze ili simboličnu reprezentaciju smrti na lokacijama gdje se ona nije direktno dogodila kao što su specijalizirani muzeji poput Muzeja terora u Budimpešti ili Holocaust Memorial muzeja u Washingtonu ili memorijalnog centra Domovinskog rata u Vukovaru.

Tablica 1.

Kontinuum tamnog turizma (Seaton 1996.)

Slab element tanatoturizma	Jak element tanatoturizma
Zanimanje za smrt odnosi se na konkretnu osobu, a egzistira uz druge motive	Zanimanje za temu smrti općenito, te je to poseban motiv
Mrtvi su poznati posjetitelji koji ih cijeni i poštuje	Posjetitelj je fasciniran smrću bez obzira o kojoj se osobi ili osobama radi
Npr. posjeta spomeniku rata, komemoracija poginulima	Npr. Posjeta grobljima, katakombama te mjestima velikih nesreća

Izvor: Selektivni oblici turizma (Rabotić B., 2013):

https://www.researchgate.net/publication/340130016_SELEKTIVNI_OBLICI_TURIZMA_Kompletna_knjiga

Prema Stone (2006) tamni turizam ne bi trebalo shvaćati kao jednostavan pojam, jer obuhvaća širok spektar intenziteta: interesi turista mogu biti usmjereni na smrt određene osobe, ali i općenito na samu smrt. Naglašava se da razina zainteresiranosti za takvu vrstu turizma nije određena samo jednim motivom, već može biti rezultat više čimbenika koji ovise o individualnoj osobi, ali i o "razmjerima" smrti. Takav interes može proizlaziti iz dubokih osobnih razloga (npr. povezanost s osobom koja je preminula), humanitarnih razloga, nacionalnog ponosa i slično. Autor nudi tipologiju tamnih atrakcija u obliku tzv. spektra tamnog turizma. Prema njegovom mišljenju, mnogi od ovih "proizvoda" su slojeviti i mogu biti percipirani na različite načine od strane turista u različitim situacijama (Slika 2.).

- *Tematski parkovi tamnog turizma* : To su komercijalne atrakcije koje nude posjetiteljima zabavan doživljaj. Njihov proizvod temelji se na smrti i stradanju te zbog svog zabavnog sadržaja koji je prilagođen postaje društveno prihvatljiv, ali je također percipiran kao neautentičan. U "spektru tamnog turizma" takve atrakcije se nalaze na svjetlijoj strani. Dobri primjeri za takvu vrstu atrakcija uključuju Londonsku kulu, Dungeon atrakcije (London, York, Edinburgh, Amsterdam, Hamburg), "Kuću strave" na slapovima Niagare - Nightmares Fear Factory, Ghost Walk ture i slično.

- *Mračne izložbe*: Ovakve izložbe nude proizvode na temu smrti s ciljem komemoracije i edukacije. Takvi sadržaji uključuju određeni stupanj turističke infrastrukture i komercijalizacije te se percipiraju kao "ozbiljniji" i zauzimaju tamniju poziciju u "spektru mračnog turizma". Lokacije nisu autentične jer se izložbe mogu postaviti bilo gdje. Ovoj grupi pripadaju muzeji poput Muzeja terora u Budimpešti. Stone (2006) navodi još "tamnije" primjere poput Body Worlds, izložbe ljudskih tijela ili Catacombe dei Cappuccini u Palermu.
- *Tamnice i zatvori*: Ovakve atrakcije prikazuju nekadašnje načine kažnjavanja kriminalaca i nude kombinaciju zabave i edukacije. Takve atrakcije odlikuju visokim stupnjem komercijalizacije i turističke infrastrukture. U "spektru mračnog turizma" zauzimaju središnji položaj s elementima svjetla i tame. Primjer je The Galleries of Justice u Nottinghamu (Velika Britanija), atrakcija koja je nastala od objekata koji su služili kao zatvor i sudnica, a sada se posjetiteljima promovira kao "jedino mjesto u zemlji gdje možete biti uhapšeni, osuđeni i pogubljeni u istom danu". Drugi zatvori su iz bliže prošlosti, odražavajući viši stupanj političkog utjecaja te imaju komemorativnu funkciju kao atrakcije.
- *Groblja*: Takve atrakcija ima povijesni i komemorativni kontekst te se s tamnim i svijetlim elementima može postaviti u središte "spektra tamnog turizma". Gradska groblja nisu samo posebno uređeni prostori s naglaskom na zaštitu pejzaža, arhitekture i spomenika već su i važan dio kulturne baštine (grobnice, spomenici, kipovi i slično).
- *Svetišta*: To su mjesta koja služe kao spomen na nedavno preminule osobe, kako poznate tako i nepoznate. Često nastaju spontano kada obitelj ili poštovatelji preminulog pale svijeće i ostavljaju cvijeće na mjestu smrti. Takva vrsta atrakcije obično je privremenog karaktera, nema turističku infrastrukturu i može se smjestiti u tamniji dio "spektra tamnog turizma". Naprimjer, nakon smrti princeze Diane u prometnoj nesreći, njezini obožavatelji i mnogi turisti ostavljali su cvijeće na kapiji Kensingtonske palače.
- *Mjesta ratnih sukoba*: Nekadašnja bojišta, odnosno mjesta povijesnih bitaka (posebno iz Prvog svjetskog rata), predstavljaju "klasične" turističke atrakcije koje su često uključene u programe kružnih turističkih putovanja. To je osobito slučaj u Europi, gdje je teško izbjeći posjet mjestima poznatima po nekoj bitci. S aspekta tamnog turizma, ova mjesta nisu „namjerno“ atrakcije; one imaju svoj povijesni, obrazovni i komemorativni značaj. Takve atrakcije su komercijalizirane, s turističkom infrastrukturom. U "spektru mračnog turizma", one se nalaze na svjetlijoj strani.

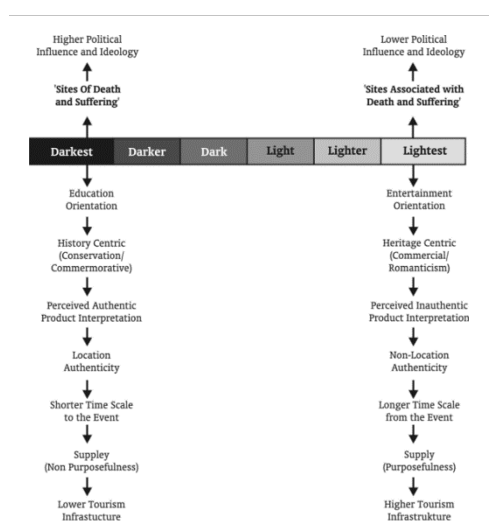
- *Mjesta genocida*: u tipologiji koju je predložio Stone (2006), mjesta genocida predstavljaju najtamniji dio spektra. Riječ je o područjima gdje su se dogodili najgori zločini i masovna ubojstva ljudi. Auschwitz je vodeće mjesto među takvim "atrakcijama" i simbol je holokausta iz Drugog svjetskog rata. Lokacije genocida imaju precizno geografsko obilježje i konkretnu povijesnu pozadinu.

Tunbridge i Ashworth (1996) razmatraju "mjesta namjernog nanošenja ljudske patnje". Trebalo bi takva atrakcija trebala zadovoljiti sljedeće kriterije:

- Surovost naginje neobičnom ili spektakularnom
- Žrtve karakterizira nevina, ranjiva i bespomoćna priroda
- Postoji element masovnosti, jer ljudi često teže empatiji prema malim grupama
- Priroda počinitelja nedvosmisleno prepoznatljiva i razlikuje se od prirode žrtava
- Originalni događaj vrlo uočljiv i dokumentiran

Slika 2.

Spektar tamnog turizma



Izvor: Stone, P. R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 154 str. : [A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions | Request PDF \(researchgate.net\)](#)

3. IZVIĐAJNO ISTRAŽIVANJE: SUVREMENI SADRŽAJI TAMNOG TURIZMA

3.1. Suvremeni sadržaji tamnog turizma u svijetu

Prema autoru Rabotiću (2013), „Tamni turizam nije novi fenomen jer je ljudska fascinacija smrću i patnjom drugih prisutna od davnina. Jedan od primjera za to su gladijatorske borbe u starom Rimu jer su borbe, smrti i smaknuća u Koloseumu privlačili sve društvene staleže. Koloseum je i danas atrakcija u turističkim obilascima talijanske prijestolnice. Borbe gladijatora su jedna od najstarijih manifestacija tamnog turizma. Također, javna spaljivanja "vještica" tijekom španjolske inkvizicije privlačila su mnogo ljudi koji su dolazili gledati ljude kako pate dok gore. Ovakve destinacije je i Thomas Cook, osnivač prve turističke agencije na svijetu, uključivao u svoje paket aranžmane (tamne atrakcije poput bitke kod Vaterloa u Belgiji i bojišta iz američkog građanskog rata u Virginiji). U nastavku se navode još neke turistima privlačne atrakcije tamnog turizma.

- *Auschwitz-Birkenau, koncentracijski logor*

Holokaust kao jedno od najmračnijih razdoblja novije ljudske povijesti, svjedočio je tragičnoj smrti više od milijun ljudi. Iako nije moguće percipirati iskustva onih koji su pretrpjeli užase ovog logora kroz posjetu ovom lokalitetu se uoči o događajima koji su se tu dogodili i šalje upozorenje da se vodi računa kako se nešto slično nikada više ne bi ponovilo.

Kao atrakcija mračnog turizma, Auschwitz nudi sljedeće:

- a) Muzejske izložbe: posjetitelji mogu istražiti muzejske izložbe koje prikazuju život u logoru i nacističke zločine. Izložbe uključuju predmete, dokumente, fotografije i druge artefakte koji svjedoče o patnji i stradanju žrtava.
- b) Memorijalni obilasci kroz kompleks logora uz vodiča koji pruža detaljne informacije o povijesti logora, njegovoj strukturi, životu zatvorenika i masovnim zločinima koji su se događali na tom mjestu. Obilasci uključuju posjete barakama, spomenicima, željezničkom kolodvoru i ostacima plinskih komora.
- c) Edukacijski programi: Auschwitz nudi različite edukacijske programe i radionice s kojima bi posjetitelji mogli dublje razumjeti povijesni kontekst i društvene posljedice holokausta. Programi uključuju predavanja, seminare, filmove i druge edukativne aktivnosti.

- *Pompeji*

Pompeji, kao atrakcija tamnog turizma, nude posjetiteljima uvid u tragediju i propast drevnog rimskog grada uništenoga erupcijom vulkana Vezuva 79. godine. Prikazani su aspekti koje turisti tamnog turizma mogu doživjeti u Pompejima:

- a) Uvid u prošlost putem ostataka drevnog grada prekrivenog slojevima pepela i lave nakon erupcije. Ruševine kuća, hramova, javnih kupelji, trgova i ulica omogućuju uvid u život u antičkom Rimu i dramatični kraj Pompeja.
- b) Arheološka istraživanja daju uvid u urbanističko planiranje, arhitekturu, umjetnost i svakodnevni život u antičko doba. Posjetitelji mogu vidjeti arheološka iskopavanja i artefakte otkrivene tijekom istraživanja.
- c) Spomenici tragične sudbine – ostatci zarobljenih u trenutcima erupcije. Ovo je emotivno dojmljivo jer podsjeća na sudbinu mnogih obitelji čiji su životi iznenada prekinuti u dramatičnim okolnostima.
- d) Edukativni doživljaj sadržajima muzeja, interpretativnih centara i vodiča koji informiraju o povijesti grada, vulkanskim erupcijama i utjecaju na okoliš i društvo.

Posjet Pompejima omogućuje posjetiteljima da se suoče s mračnom prošlošću i tragedijom koja je zauvijek promijenila taj drevni grad, te upozorava na prirodne sile i krhkost ljudskog života.

- *Dvorac grofa Drakule*

Dvorac grofa Drakule, Bran se nalazi u Rumunjskoj. Turističku privlačnost temelji na legendi o grofu Drakuli za koju legendu su zainteresirani različitih dobnih segmenti turista.

Dvorac grofa Drakule nudi različite sadržaje:

- a) Razgledavanje dvorca, unutrašnje odaje s opremom, dvorane i dvorišta, kao i izložbe povezane s poviješću i legendom o Drakuli.
- b) Interpretativni centar s muzejskim izlozbama koje pružaju dodatne informacije o povijesti dvorca, nekadašnjim stanovnicima i kulturnom značaju.
- c) Suveniri u suvenirnicama vezani uz tematiku Drakule i vampira, knjige, igračke, odjeća i drugo.
- d) Organizirani događaji kao noćne ture, kostimirane zabave, predstave inspirirane Drakulinim legendama i dr.

3.2. Suvremeni sadržaji tamnog turizma u Hrvatskoj

Hrvatska s dugom poviješću raspolaže raznovrsnim resursima za razvoj tamnog turizma, a u svojoj ponudi ima i neke takve sadržaje. U novije vrijeme posebno je vrijedno istraživati Domovinski rat na čemu je moguće razvijati različite sadržaje tamnog turizma. Iz ranijih radova to su mjesta stradanja tijekom II. svjetskog rata. Iskoristivi resurs su i drevna stara groblja, spomen ploče i stratišta.

- *Jasenovac*

Jasenovac je jedno najzloglasnijih mjesta stradanja tijekom Drugog svjetskog rata na području bivše Jugoslavije. Bio je to kompleks koncentracijskih logora pod upravom ustaškog režima Nezavisne Države Hrvatske (NDH) od 1941. do 1945. godine. Danas se na mjestu bivšeg logora nalazi Memorijalni muzej Jasenovac, koji posjetiteljima pruža uvid u povijesne događaje na toj lokaciji. Jasenovac posjetiteljima nudi sljedeće atrakcije:

- a) Memorijalni muzej u kome je postavljen povijesni kontekst logora s prikazima svakodnevnog života u logoru s prikazima patnje zatvorenika i zločina koji su se tamo događali.
- b) Spomen-područje koje sačinjava više sastavnica – lokaciju nekadašnjega logora, masovne grobnice i stratišta.
- c) Spomenik Kameni cvijet, djelo kipara Bogdana Bogdanovića, koji simbolizira patnju i stradanje žrtava logora. Taj spomenik je najprepoznatljiviji simbol Jasenovca.
- d) Edukativni programi koji podrazumijevaju stručno vodstvo, predavanja i radionice, kojima se posjetiteljima daje detaljniji uvid u prošlost ovoga mjesta.

- *Vukovar*

Vukovar je grad s bogatom poviješću, ali i danas je najpoznatiji kao simbol stradanja tijekom Domovinskog rata 1991. Godine kada su ga mjesecima bombardirale jedinice JNA i četnici. Mnoge od atrakcija u Vukovaru posvećene su sjećanjima na te dane.

- a) Memorijalno groblje žrtava Domovinskog rata, kao podsjetnik na žrtve Domovinskog rata.
- b) Vukovarska bolnica kao simbol hrabrosti i otpora tijekom opsade grada 1991. godine. Danas je u njoj i memorijalni centar koji posjetiteljima pruža uvid u događaje koji su se tamo odvijali tijekom rata.
- c) Spomen-dom Ovčara na mjestu masovnih zločina srpskih dobrovoljaca i četnika nad ratnim zarobljenicima. Podsjetnik na neciviliziranost jednoga naroda iz bivše Jugoslavije. Spomen-dom posvećen je sjećanju na te žrtve, a tu je i izložba koja svjedoči o tim strašnim događajima.
- d) Vodotoranj u Vukovaru je prepoznatljiva destinacijska ikona grada i simbol otpora tijekom Domovinskog rata. Danas je obnovljen i posjetitelji mogu uživati u panorami okruženja s njega.

- *Istarski vampir: Jure Grandić iz Kringe*

Legenda o Istarskom vampiru, Juri Grandiću iz Kringe turistički je privlačna priča o seljaku koji je nakon smrti počeo izlaziti iz svoje grobnice i terorizirati lokalno stanovništvo. Susjedi Jure Grandića su tvrdili da su ga viđali kako posjećuje svoju obitelj i susjede, a mnogi su pričali kako su bili napadnuti ili uznemireni njegovom pojavom.

Legenda kaže da su seljani odlučili zaustaviti teror otvaranjem grobnice i probijanjem njegova srca glogovim kolcem. Nakon toga su spalili njegovo tijelo. Legenda o Juri Grandi je dio istarske folklorne baštine i privlači pažnju turista i ljubitelja misterioznih priča. U cilju jačanja globalne vidljivosti ove atrakcije dark turizma nastao je projekt tematskog muzeja vezanog uz ovu legendu.

3.3. Potencijalni resursi za razvoj tamnog turizma na otoku Braču

Svaki otok u akvatoriju istočnoga Jadrana karakterističan je po svojoj povijesti i povijesnim događanjima. Pored neobičnih pučinskih otoka i unutrašnji otočni niz je duge povijesne tradicije (Šerić, 2006). Otok Brač je jedan od unutrašnjih otoka u akvatoriju istočnoga Jadrana. Temeljna literatura na kojoj je provedeno sekundarno istraživanje je monografija: „Otok Brač-negdje između mora i zvijezda“, autora Roberta Barille koja je poslužila kao izvrsna podloga za istraživanje potencijalnih resursa na kojima bi bilo moguće razvijati sadržaje tamnog turizma. Konzultirana je i druga dostupna literatura u kojoj se obrađuju turistički resursi otoka Brača (Šerić, 2007 A; Šerić, 2007 B). Slijedom spoznaja iz sekundarnog istraživanja postavljeni je okvir primarnog istraživanja u sklopu kojega je dubinskim intervjuima s kompetentnim osobama dodatno analiziran problem istraživanja.

Poseban je fokus na sačuvanim legendama i mjestima na kojima su se dogodili konkretni događaji koji se mogu iskoristiti za osmišljavanje dark turističkih sadržaja. Kao što svako mjesto prema riječima autora Barille: „Priča svoju priču“ tako je provedeno i ovo sekundarno istraživanje.

3.3.1. Supetar

Grad Supetar je za većinu turista prvi kontakt s otokom Bračom. Učestala trajektna povezanost Supetra sa Splitom rezultira kontinuiranim rastom turista koji dolaze ili samo prolaze kroz ovaj gradić.

- *Priča o Ivanu Rendiću-tužna sudbina velikog umjetnika*

„Ivan Rendić poznati umjetnik iz Supetra je ostavio tragove prekrasnim djelima širom svijeta i u Supetru. Starost je usprkos tome proživio u siromaštvu, čak se morao iseliti iz svoga stana u Supetru. Posljednje godine života ovaj umjetnik je prosio po Supetru. Osamdesetpetogodišnji kipar je nosio malu staklenu bočicu moleći ljude da mu daju malo maslinovog ulja i koju ribicu kada bi se ribari vraćali s mora. Nije imao novca ni za lijekove pa je i za njih molio u otočnoj apoteci. Jedina osoba koja je obilazila teško bolesnog, gotovo slijepog kipara, bila je starica Ana Damjanović. Žalosno je što je nekada poznatog kipara obitelj i rodbina potpuno napustila i zaboravila. Kipar je umro 29. lipnja 1932. godine na rukama jedne bludnice na odjelu veneričnih bolesti bolnice u Splitu, izmučen, siromašan, slijep i zaboravljen od svih. Tužnu sudbinu umjetnika je zapečatio još jedan događaj. U njegov posmrtni kovčeg je ubačena otkinuta ruka djevojke nastradale tijekom tadašnjih demonstracija u Kaštelima. Tik pred pogreb općinska uprava grada Splita odlučila je odati počast velikom umjetniku i pokrivanjem troškova pogreba

omogućila da se isti normalno provede. Na sramotu njegove obitelji koja je potpuno na njega zaboravila. Poštujući činjenicu da je Rendić iz Supetra brzojavili su u Supetar da će o trošku općine Splita biti pokopan na Lovrincu. Žalosno je bilo gledati prepirku tadašnjeg načelnika Supetra s načelnikom Splita na Lovrincu, nad lijesom pokojnika. Supetarski načelnik je smatrao da bi kipara trebalo pokopati u Supetru, premda nije bio voljan snositi troškove pogreba. Nakon pogreba na Lovrincu, lijes s pokojnikom je odnesen u skladište u podrumima Dioklecijanove palače. Sljedećeg dana su Supetrani malim ribarskim brodom došli po lijes i kipara su pokopali na svom mjesnom groblju. Kako su u tom skladištu bili odloženi i drugi lijesovi s pokojnicima, a bilo je vruće nisu htjeli otvarati lijes da provjere je li u njemu Rendić ili neki drugi siromah čiji je trošak pogreba i lijesa snosila splitska općina. Dilema je ostala do danas, jesu li Supetrani uzeli pravi lijes“ (Barilla, 2022).

- *Vodna jama*

U Vodnoj jami između Supetra i Donjeg Humca na otoku Braču, u ljeto godine 2007. pronađen je ulomak reljefa s prikazom dviju nimfa. Iako su vidljive samo dvije nimfe, prema ostatku natpisa i analogijama s kulturnim slikama koje prikazuju priobalje Dalmacije evidentno je da su na izvornom reljefu postojale tri nimfe i bog Silvan desno uz njih. Premda je jama uništena, vrijedan je dio kulturno-povijesne baštine jer je slijedom nalaza potvrđeno da je nekada bila otočno svetište.

„Mjesta štovanja boga Silvana i nimfa bila su najčešće u špiljama ili na izvorima vode. U Dalmaciji su postojala tri osnovna tipa Silvanovih svetišta. Pronalazak bračkog reljefa upravo na području Vodne jame, pretpostavlja da je taj prostor bio nimfej. Prema kazivanju vlasnika zemljišta g. Vedrana Vuškovića, u Vodnoj jami i za najvećih vrućina i suša ima vode koja tu očito ima izvorište. Zbog toga se pretpostavlja da je taj lokalitet imao značaj još u prapovijesti, dok je u razdoblju rimske antike pretvoren u mjesto štovanja nimfa i Silvana. Na otoku Braču vodom se oduvijek oskudijevalo, pa začuđuje zanemarivanje ovog lokaliteta nekoliko posljednjih stotina godina. Vodna jama je do danas potpuno opljačkana, svi tragovi prošlosti su odneseni, pa je teško utvrditi što se tu nekada događalo. Mnoga nalazišta iz razdoblja starog Rima otočani su generacijama pljačkali, odnoseći sve iskoristivo za ukrašavanje pročelja svojih kuća“ (D. Demicheli, 2010).

- *Crkvica sv. Roka*

„Sv. Roko je zaštitnik i čuvar od epidemija. Postojanje ove crkvice dokaz je da su i otokom Bračem harale različite epidemije. Crkvica je izgrađena 1632. i uz nju se vezuju mnoge legende i predanja“ (Barilla, 2022.)

- *Supetarska luka*

„Nekadašnja supetarska luka imala je oblik potkove, no današnja vizura je promijenjena njenog dogradnjom nakon bombardiranja kuća na Ratacu tijekom II. Svjetskog rata. U luci se dogodio još jedan nesretan slučaj, veliki požar 1989. godine kada je izgorjelo nekoliko većih kuća na prostoru kojih je danas veliki štetak“ (Barilla, 2022). Oba ova tragična događaja potaknula su različite priče koje se i danas prepričavaju najmlađima kada ih se želi disciplinirati strahom.

- *Supetarsko groblje*

„Supetarsko groblje je svojevrsan postav mnogih Rendićevih radova. Među njima posebno dominira mauzolej Mate Radnića. Mauzolej Mate Radnića izgradio je Ivan Rendić u svojim poznim godinama, nakon što su mnogi članovi obitelji Radnić smrtno stradali u požaru u Zagrebu. Na groblju je i rad Rendićeva učenika, Tome Rosandića, Mauzolej obitelji Petrinović koji predstavlja neobičan spoj različitih kultura, a u kome je počivalište ove obitelji koja iz Čilea vratila u Supetar“ (Barilla, 2022).

3.3.2. Sutivan

- *Kašteli*

„Sutivan ima sva obilježja nekada dobro utvrđenog naselja. Zbog toga su tu i kašteli. Prvi kaštel je bila obrambena utvrda koju su izgradili Ivanovići, obitelj koja se istaknula u borbi s Turcima. Za te zasluge Venecija im je poklonila posjede na Braču i dala im plemićke povlastice. U luci je utvrđenu renesansnu palaču izgradio Jakov Natalis Božićević. Ta je palača najstariji dio kompleksa kuća obitelji Ilić. Tu je još jedan utvrđeni kaštel u obliku kule, iz sedamnaestog stoljeća. Izgradio ga je poljički doseljenik *konte Janko*“ (Barilla, 2022). Uz kaštele koji su služili kao logistika obrane od napada s mora vezuju se različite priče i legende. Sutivan je mikrolokacijski bio izložen napadima gusara i drugih pljačkaša jer se nalazi u blizini sjeverozapadnog rta otoka Brača.

- *Tradicija pucanja iz topa*

„Nakon izgradnje crkve sv. Roka u Sutivanu se počinje prakticirati pucanje iz topa na blagdane Velike Gospe i sv. Roka. Pri jednoj od takvih manifestacija nesretno je nastradao topnik (1926.), pa je tradicija obnovljena tek 70 godina nakon nesretnog događaja. Izgrađena je replika mornaričkog topa iz osamnaestog stoljeća, te je osnovana družina Topnici sv. Roka. Time se oživjela legenda o bračkom topu od smokve i žestokom protunapadu na omiške gusare“ (Barilla, 2022). Ova je tradicija danas neobičan spoj junačkih legendi i slučajne smrti topnika. Njome se veliča pobjeda i vjera što je iskoristivo u razvoju sadržaja tamnog turizma.

- *Katakombe*

U sklopu novoga groblja su i Sutivanske katakombe. Njihova gradnja je započeta 1909. godine, a dovršena četiri godine kasnije. Katakombe su izgrađene kao bratimske grobnice i bile namijenjene za sahranjivanje siromašnijih članova bratstva. U podzemnim hodnicima se nalaze 252 ukopne niše do kojih se dolazi spiralnim stepenicama (R. Barilla, 2022). Tajanstvenost ovih hodnika i mnoge priče i legende vezane uz neke od pokojnika čije kosti ovdje počivaju iskoristiv su temelj za razvoj sadržaja tamnog turizma.

- *Crkva sv. Roka*

„Crkva sv. Roka je sagrađena kao zavjetna crkva, u znak zahvalnosti nakon što je zaustavljena epidemija kuge“ (Barilla, 2022). Mnoge priče vezane uz razdoblje epidemije kuge u Sutivanu iskoristive su za razvoj sadržaja tamnog turizma.

- *Antički brod*

„Tek nedavno, 2008. godine u obližnjoj uvali *Likva* pronađeni su ostaci antičkoga broda. U narodu se prenosi priča o podmorskom lokalitetu *kampaneli*, gdje su ribarima zapinjale mreže u podmorju. Taj lokalitet je u biti skrivao ostatke potopljenog antičkog broda. Taj antički brod je prevezio kamen, a ostaci ukazuju da se havarija dogodila tijekom 2. stoljeća“ (Barilla, 2022). Olupine starih brodova vrijedan su resurs za razvoj sadržaja tamnog turizma.

- *Mačak u kampanelu*

„U Sutivanu se generacijama prenosi priča o mački u kampanelu (zvoniku). Priča kazuje da je lokalni svećenik bio u ljubavnoj vezi s neudatom ženom koja mu je rodila dijete. Kako je tada to bila neoprostiva sramota za svećenika i njegovu konkubinu kako se ne bi saznalo da je rodila dijete, držali su ga zaključanog u zvoniku. Čuo bi se plač djeteta, pa su mještani pitali svećenika tko to plače. On bi im odgovarao da je to mačak ušao u kampanel i da on tamo stvara neobične zvukove koji podsjećaju na plač. Ovu su priču prepričavali mještani okolnih sela kako bi uvrijedili Sutivanjanine koji su se u odnosu na njih držali gospodom. Sutivanjani su zbog toga seljake iz okoline često tjerovali kamenjem kada bi se usudili spomenuti tu priču“ (Babić i Kačić, 2014).

3.3.3. Bobovišća na Moru

- *Vještičja luka*

„Upravo uz ovu luku vezane su mnogobrojne legende, ali upravo ova luka je mjesto gdje su nekad trgovali Grci i Iliri. O tim vremenima svjedoče grčki grobovi i artefakti antičkog brodoloma. Inače je podmorje otoka Brača prepuno povijesnih ostataka (Šerić, 2007 A). Za ovu luku se prenose legende

kako su se tu sastajale vještice, vile i macići. Navodno je podzemnim hodnicima povezana sa zloglasnom Vičjom jamom na Vidovoj gori. Poznata je i predaja o paru volova koji su upali u Vičju jamu, a nakon nekog vremena njihov jaram je isplivao u Vičijoj luci. Istinitost ove legende nije potvrđena. Druga legenda koja je povezana s Vještičjom lukom je o grmu na kojem se nikada nije sušilo lišće jer raste iz „grčke“ žare pune zlata“ (Barilla, 2022). „U Vještičjoj luci su pronađena četiri polukružno poredana prapovijesna groba, te se utvrdilo da datiraju od kraja petog stoljeća do četvrtog stoljeća prije Krista. Ovi nalazi upućuju na postojanje nekropole upravo na tom području“ (Barilla, 2022).

- *Kaštel Gligo*

„Kaštel Gligo podignula je obitelj Marinčević koja je došla na Brač bježeći od Turaka iz Bosne. Ovaj kaštel je štiti luku i obiteljske posjede od gusarskih napada. Građen je u nekoliko faza, ali ne postoje podaci kada je izgrađen njegov najstariji dio, kuća s puškarnicom i obrambenim elementima. Jedan otvor za top se nalazi pored glavnih ulaznih vrata, a drugi top je bio pored istočnih vrata. Sve je opasano zidom, s puškarnicama uz glavna barokna vrata. Ovo je jedan od najvećih utvrđenih kaštela na Braču“ (Barilla, 2022). Priče i legende vezane uz njegovu izgradnju o bitke koje su se vodile s gusarima u njegovom podnožju potencijalni su resurs za razvoj sadržaja dark turizma.

3.3.4. Ložišća

- *Neredi oko izgradnje župne crkve sv. Ivana i Pavla*

„Župna crkva sv. Ivana i Pavla gradila se dobrovoljnim radom. Izgradnja zvonika crkava na otoku Braču uvijek je poticala čarke stanovnika okolnih naselja. Tako stanovništvo Bobovišća nije podržalo odluku izgradnje zvonika u Ložišćima. Svake noći, tijekom gradnje zvonika prikradali su se i rušili tek dograđene dijelove zvonika. Kako bi se zvonik dovršio organizirane su noćne straže na gradilištu. Zbog tih događaja iznad glavnog ulaza crkve uklesani su srce i mač okrenuti prema Bobovišćima. Time je poslana poruka da su u ovu crkvu svi dobrodošli u ljubavi i miru, ali da će biti protjerani silom ako imaju loše namjere“ (Barilla, 2022).

- *Smrt dr. Mihovila Nazora*

„Izgradnja Ložiškog zvonika je zanimljiva priča u kojoj je glavnu ulogu imao dr. Mihovil Nadzor koji je bio jedan od najvećih bračkih filantropa i učen čovjek koji je diplomirao medicinu, kirurgiju i porodiljstvo u Beču. Kao čelnik Crkovinarstva, bespovratno je ustupio sredstva potrebna za izgradnju zvonika. Nekoliko godine nakon dovršenja gradnje zvonika dr. Mihovil Nazor je umro i pokopan je uz veličanstveni sprovod koji su Ložiščani organizirali svom dobročinitelju. Stupovi crkve bili su omotani u crno, a dužinom cijelog zvonika spuštena je crna traka. Tekst sjećanja na doktora: *Otcu naroda. Dobrotvoru puka, utiehi siromaha, pomoćniku bolesnih, milom doktoru Mihovilu Nazoru, liečniku koji za dvadest godina,*

veledušno, bezplatno, naše nemoćnike liečio, nas žedne pitkom vodom obskrbio, našu lukurevnim nastojanjem uredio i poljepšao. Nad otvorenim njegovim grobom, harni ložiški puk, suze roneći i u uzdišuć, vičnji mu pokoj vapi.“ (Barilla, 2022).

3.3.5. Bobovišća

- *Sv. Juraj, zaštitnik otoka Brača*

„Sv. Juraj je glavni patron župe Bobovišća, te zaštitnik otoka Brača kojeg se slavi 23. travnja. Priča o sv. Jurju koji je zbog svojih religijskih uvjerenja postao mučenik seže u daleku prošlost. Vijest o njegovoj vjeroispovijesti se brzo širila te je za vrijeme Dioklecijanova progona mučen i ubijen u Lyddi. Prema legendi Juraj je hrabro pristupio stratištu i položio glavu na panj te su mu je odsjekli jednim zamahom. Također o sv. Jurju postoje i druge legende. Zanimljiva je ona koja priča ja je u blizini grada Silene u jezeru živio zmaj kojem su stanovnici morali prinostiti životinjske i ljudske žrtve. Kraljevna je trebala biti sljedeća žrtvovana. Na putu prema jezeru sreća je sv. Jurja koji joj je obećao da će ubiti zmaja, ako kralj obeća da će njegov narod obratiti na kršćanstvo. Sv. Juraj je jašući konja ubio zmaja i donio ga u kraljev dvor te se cijeli narod obratio. Ime sv. Jurja se zaziva u slučaju ratne opasnosti, groznice, kuge i lošeg vremena za blago i usjeve. U kući obitelji Gligo je skulptura Martina Cerinića, kip sv. Jurja koji ubija zmaja“ (Barilla, 2022).

- *Mauzolej obitelji Gligo*

„Pripadnici obitelji Gligo bili su pomorci, vlasnici jedrenjaka, veleposjednici, vrsni pravnici i dvorski savjetnici. Mate Gligo je financirao obiteljsku grobnicu na mjesnom groblju u Bobovišćima. U njegovim arhivima pronađen je tlocrt malog rimskog hrama Dioklecijanove palače, nepoznatog autora na osnovu kojeg je sagrađen ovaj mauzolej“ (Barilla, 2022).

- *Martin Cerinić*

„Martin Cerinić je bio istaknuti samouki kipar otoka Brača. Kad mu se teško razbolio najstariji sin, kipar je jednu po jednu figuricu jaslica davao sinovljevim prijateljima kad bi ga došli posjetiti, uz molbu da mole za njegovo ozdravljenje. Njegov sin je čudom ozdravio, a božićne jaslice u župnoj crkvi su ostale bez njegovih figurica“ (Barilla, 2022).

3.3.6. Milna

- *Prvi milnarski hotel*

„Velika kuća pomorske obitelji Babarović bila je sagrađena na rivi te je postala prvi hotel u Milni. Zanimljivost ovog hotela je što su ga mještani proklinjali jer je u potpunosti zaklonio pogled na župnu

crkvu. Kletva je očito *pala* na kuću obitelji Babarović jer je ista stradala 2008. godine u požaru“ (Barilla, 2022).

- *Utvrda Baterija*

Na rtu Zaglav sučelice otočiću Mrduja u razdoblju francuske uprave podignuta je utvrda *Baterija*. Tu su bili postavljeni topovi uz obrambene zidine. Utvrda je služila za kontrolu plovidbe Splitskim vratima te je predstavljala posljednju liniju obrane grada Splita i okolice. Pred Milnom se 1806. dogodila pomorska bitka između Rusa i Francuza. Ruski brik Aleksandar je uz pomoć mještana Milne porazio flotu generala Augustea Marmonra. Rusi su utvrdu uništili i postavili svoja zapovjedna mjesta na otoku Braču“ (Barilla, 2022).

3.3.7. Dračevica

- *Bratovštine u Dračevici*

„Bratovštine su dobrovoljna katolička udruženja vjernika povezana uz lokalnu crkvu. Razlog za osnivanje bratovština najčešće su bili velike nepogode koje su mještanima ulijevale strah - epidemije, ratovi, požari, glad, poplave, potresi i dr. U Dračevici je djelovalo nekoliko bratovština poput bratovštine sv. Kuzme i Damjana (do početka II. Svjetskog rata). Bratovština je dobila ime po crkvi sv. Kuzme i Damjana sagrađenoj pored glavne ceste. Vjerovalo se da sprječava epidemije kužnih bolesti u naselju“ (Barilla, 2022).

- *Groblje*

„Prvo groblje u Dračevici se nalazi pored crkvice sv. Kuzme i Damjana. Karakteristične su bratimske grobnice i nadgrobnni spomenici dračevskih obitelji koje su klesali samouki brački kipari. Na groblju je mauzolej Ivana Šimunovića Babina koji se vratio na Brač s Novog Zelanda. I.Š. Babin je upamćen kao dobročinitelj - uredio je župnu crkvu, Crkvicu sv. Kuzme i Damjana i sagradio svoj mauzolej. Na vratima mauzoleja je zanimljiv reljef koji predstavlja čvrstu barijeru između ovozemaljskog i zagrobnog života prikazom tri alegorijske figure. Figure su prikazane kao ženski likovi s velom preko lica, kako bi se pažnja promatrača zadržala na duhovnom elementu. Figure u naručju drže maslinovu grančicu, janje i ribu te predstavljaju simbol kršćanstva i životni put I.Š. Babina. Na mauzoleju postoji i simbol Drače po kojoj je Dračevica dobila ime te predstavlja sito koje propušta ljudske duše u zagrobni život“ (Barilla, 2022).

- *Lokalitet Trišćenik*

„Na lokalitetu Trišćenik se nalazi veliki poklopac sarkofaga koji na svom akroteriju ima reljef starokršćanskog križa sa slovima alfa i omega u kojima se pronalazi Kristova poruka: *Ja sam alfa i omega*,

prvi i posljednji, početak i svršetak. Na brdu Trišćenik je i zagonetno kameno sjedalo koje se naziva i Kraljičino prijestolje“ (Barilla, 2022).

3.3.8. Donji Humac

- *Gospina slika*

„Gospina slika koja se nalazi iznad glavnog oltara u crkvi sv. Fabijana i Sebastijana je freska s motivom Deisisa te se smatra važnim dijelom bračke kulturne baštine. Uz ovu fresku vezane su mnoge narodne predaje. Prva govori o drvetu koje je raslo na mjestu crkve. Mještani nisu mogli rascijepiti panj, pa su ga ugradili u oltar crkve. Druga predaja prema kazivanju pučiškog svećenika navodi da su jedne noći zvonila zvona crkve te se mještanima ukazala čudna sumaglica dok se Gospina slika orosila i zasjala živim bojama. Zbog toga u narodu postoji vjerovanje da su te kapljice čudotvorne i da su ljekovite za ljude. Smatra se da je Gospa spasila Donji Humac tijekom II. svjetskog rata kada se talijanska vojska osvetila mještanima, ali nije spalila mjesto jer se održavala procesija blagdana Vele Gospe“ (Barilla, 2022).

- *Antički mauzolej i arheološka nalazišta*

„Zapadno od Donjeg Humca na brežuljku su ostaci antičke grobne komore. Klesani blokovi, arhitektonski elementi i ostaci rimskih natpisa svjedoče o monumentalnom antičkom mauzoleju, jednom od najljepših spomenika na otoku Braču. Pod brežuljkom na kome se mauzolej nalazi je lokva Poganica u blizini koje su antički grobovi izdubljeni u živoj stijeni“ (Barilla, 2022).

3.3.9. Nerežišća

- *Napad gusara*

„Nerežišća, premda u unutrašnjosti otoka, nisu bila pošteđena gusarskih napada. Godine 1277. godine neretljanski gusari su se popeli do mjesta i zapalili zgradu bračke uprave i uništili arhiv. Zbog toga napada naređeno je da se obnovi Statut bračke komune, a 1292. godine je odlučeno da se naselje utvrdi obrambenim zidovima. Ta odluka nije nikada realizirana“ (Barilla, 2022).

- *Kneževa palača*

„Kneževa palača je bila u blizini župne crkve. Tu su smješteni knežev ured, pisarnica, dvorana za vijećanje, stanovi za vojnu posadu i tamnica. Kompleks je porušen tijekom gradnje nove školske zgrade 1902. godine“ (Barilla, 2022).

- *Koloč*

„Koloč je prirodna stijena zanimljiva oblika. Stijena ima oblik dva kamena luka koji se spajaju i tvore monumentalni slavluk. Mještani ovu stijenu nazivaju *Poljubac zmije i zmaja* te se uz ovaj lokalitet vežu mnoge legende, a jedna od njih kazuje kako Koloč predstavlja prolaz u drugu dimenziju. Noću se prema legendi na Koloču pojavljuju mitska bića koja ga čuvaju (vještice i vukodlaci, vile koje plešu i kite ga cvijećem). Danju su se na ovome mjestu događale neobjašnjive stvari. Tako jedna predaja kaže kako su mještani *vidjeli* svećenika dok razgovara s pokojnim mještaninom“ (Barilla, 2022).

- *Nerežiške vode*

Nerežiške vode zajednički je naziv za četiri velike akumulacije oborinskih voda, izgrađenih na predjelu Zadunaj. Uz ovo mjesto vezani su neobični događaji poput samoubojstva djevojke koja se tu utopila, potom slučajno ubojstvo prijatelja tijekom krivolova i dr.

3.3.10. Vidova gora

- *Slavenska mitologija*

„Vidova gora je jedno od najmističnijih mjesta otoka Brača. Uz nju se vezuju legende i pojave nadnaravnih bića. Ime je dobila po bogu Svetovidu koji je u slavenskoj mitologiji povezan s ratovima i proricanjem. Taj je Bog imao četiri glave, a svaka je gledala na jednu stranu svijeta. Tako se i s vrha Vidove gore pruža pogled na sve četiri strane svijeta. U mitologiji Svetovid se borio protiv neprijatelja jašući na bijelom konju koji je često bio predmetom raznih predviđanja. Kada bi konj iskoračio desnom nogom ishod boja bi bio pozitivan, a kada bi iskoračio lijevom nogom ishod boja je bio loš. Prema vjerovanju predaka kada bi se spustila noć izlazila bi nadnaravna bića poput vještica, vukodlaka, vampira, macića, demona i duhova, a predvodile su ih crne i bijele vile okićene vijencima od cvijeća.

Trolokve, posebno mjesto na Vidovoj gori također ima svoje priče o bogovima i mitskim bićima iz slavenskih legendi. Najčešće se spominje Dabog (bog sunca i kiše), Jarilo (bog proljeća), Morana (boginja smrti), Perun (bog gromovnik i vladar neba), Stribor (bog šuma), Veles (bog zemlje u zaštitnik pastira) i Zermagla (bog zime). Prema legendama na Trolokvama se može susresti šumskog duha Lešija i vodenog demona Vodanoja, vodenog duha Vodenjaka, duh malenih šuma Volića, šumskog duha koji mijenja oblik Mokoša i šumske i vodene vile Rusalke. Pokršćavanjem stanovnika otoka Brača poganski bogovi se prepoznaju u likovima svetaca, kao što se lik Svetovida utjelovio u liku sv. Vid (Barilla, 2022).“

- *Križ na Vidovoj gori*

„Veliki križ podignut na Vidovoj gori uništen je tijekom granatiranja u II. svjetskom ratu, u obostranom bombardiranju između Nijemaca i Engleza koji su bili stacionirani u Bolu. Na mjestu nekadašnjeg starog

križa podignut je novi kameni križ visine 12 metara kojeg je 1998. godine blagoslovio biskup Slobodan Štambuk“ (Barilla, 2022).

- *Stope sv. Jurja*

„Uz Zvirin dolac je vezana legenda koja kaže da je sv. Juraj jašući na bijelom konju preskočio Brački kanal i doskočio na Brač upravo na tome mjestu. U stijeni pored puta utisnuti su otisci njegovih čizama, poznati kao stope sv. Jurja. Među pastirima postoji vjerovanje da ako se ugazi bos u te stope i prekriži zatvorenih očiju sv. Juraj će osobu čuvati od svakog zla“ (Barilla, 2022).

- *Priča o krivom boru*

„Krivi bor se nalazio na putu između Nerežišća i Pražnica. Bio je uočljiv pored puta. Stanovnici su vjerovali da taj bor čuva putnike od nesreće. Legenda je nastala kada je uspostavljena prva autobusna linija za Pražnice, a pored toga bora se autobusu probušila guma. I na povratku mu se probušila guma na istom mjestu. Od toga trenutka se smatra da je bor postao zaštitnik putnika, pa se običavalo zatrubiti kada bi se vozilo pored njega, kako bi pružio zaštitu. Jedne noći bor je ispilan.“ (Barilla, 2022).

- *Obršje*

„Tijekom II. svjetskog rata u ovom zaseoku je bila partizanska tiskara u kojoj se tiskao list *Naša borba*. Devet mještana je izginulo u borbi za slobodu. Nijemci su spalili Obršje 1944. godine, a stanovnici su se raselili u Nerežišća i Milnu. Obršje je ogledan primjer ruralne arhitekture i tradicionalnog načina života. Mještani Obršja se tradicionalno okupljaju jednom godišnje na blagdan Vele Gospe“ (Barilla, 2022).

- *Pastirski stanovi Bežmek i Dragovode*

„Pastirski stanovi Bežmek u biti objedinjavaju četiri pastirska stana na sjevernoj padini Vidove gore. Uz tri pastirska stana vezane su zloglasne legende. Po Gažul su za vrijeme II. svjetskog rata djelomično spalili Talijani, dok drugi stan Zala Glava, stan starog Bežmeka, prati zloglasna priča u kojoj je vlasnik ubio svoju ženu i bacio je u jamu. Ta jama se danas zove Bežmekova jama. Trećim stanom su upravljali dvojica Bežmekovih sinova koji su umrli tijekom II. svjetskog rata, pa je i taj stan ostao prazan nakon rata. Pastirski stan Dragovode su zapalili njemački okupatori, a okolno stanovništvo se raselilo po drugim otočnim mjestima“ (Barilla, 2022).

3.3.11. Blaca

- *Pustinja Blaca*

„Pustinjački samostan je nastao kada su dva glagoljaška svećenika, bježeći pred Turcima stigla na Brač. U samostanu su svećenici bili posvećeni iskonskim vrijednostima, posvetili se molitvi i duhovnosti.

Kompleks samostana je izgrađen u duhu tipične ruralne dalmatinske arhitekture. Nakon katastrofalnog požara kompleks je obnovljen 1725. godine“ (Barilla, 2022; Šerić, 2007 B).

- *Naselje Smrka*

„Naselje Smrka u blizini Pustinje Blaca nalazište je ostataka iz doba starog Rima. Pronađeni su ulomci amfora, opeke i sarkofaga. U Smrki su i ostaci savezničkog aviona srušenoga tijekom II. svjetskog rata. Pod naseljem je uvala Smrka u kojoj je jugoslavenska vojska izgradila potkop u kome su bili ratni brodovi i prateća plovila. Tu su još dva vojna potkopa u susjednim uvalama Kruščica i Maslinova“ (Barilla, 2022).

3.3.12. Škrip

- *Legenda o sv. Jeleni Križarici*

„Sv. Jelena Križarica prema legendi potječe iz Škripa. Konstancije Klor se tijekom obilaska otoka Brača, zagledao u siromašnu pučanku Jelenu iz Škripa s kojom se oženio i dobio sina Konstantina. Kad je napredovao u vojnoj službi morao se odreći braka s pučankom te je novom ženidbom postao car. Nakon njegove smrti, njegov sin Konstantin I. Veliki je na dvor doveo svoju majku Jelenu i obasuo ju je svim počastima. Ona je svoj položaj iskoristila za dobra djela, te je u poznim godinama otišla na hodočašće u Svetu Zemlju, gdje je pronašla križ zbog kojeg je i dobila naziv Križarica“ (Barilla, 2022).

- *Antičko doba*

„Među važnim kulturnim artefaktima u Škripu se ističe monumentalni mauzolej nepoznatog pokojnika, čiji su ostaci sačuvani u donjem dijelu kaštela Radojković i Muzej otoka Brača. U Škripu su pronađena dva žrtvenika i tri kamena reljefa. Jedan od njih prikazuje lik Herkula, pa se pretpostavlja da je tu postojao poganski hram, dok je drugi reljef Merkura isklesan na zavjetnom žrtveniku koji je pronađen u kamenolomu Plate. U istom kamenolomu pronađena je i velika stela s prikazom Dioniza. U Škripu je najveće sačuvano rimsko groblje s antičkim sarkofazima pronađenima na tom prostoru, a danas su izloženi ispred Kaštela Cerineo. Mnogobrojni rimski žrtvenici govore o štovanju poganskih bogova poput Jupitera, Herkula, Mitre itd. Škrip je prepoznat po ilirskim bedemima kojima je omeđen, a u sklopu je najuže povijesne jezgre Škripa je i Muzej otoka Brača“ (Barilla, 2022).

- *Kašteli*

„Kaštel Cireneo je jedan od najvećih utvrđenih kaštela na otoku Braču. Zidovi i kule su sa svih strana okružene puškarnicama. Kaštel Radojković današnji je izgled dobio u vrijeme mletačko-turskih ratova kada su bračka mjesta zbog najezde Turaka gradila utvrde. Donji dio Kaštela pripada antičkom

mauzoleju, dok se pri vrhu Kaštela nalaze manji prozori s obrambenim zidovima. U Kaštelu Radojković izloženi su predmeti iz NOB-a (1941-1945)“ (Barilla, 2022).

- *Mjesno groblje i crkvice sv. Duha*

„Na mjesnom groblju je nekoliko starih hrvatskih grobova posebno obilježeni znamenjima poput kormila, sjekire, motike ili mačeva na nadgrobni pločama. Ti znakovi simboliziraju zanimanja pokojnika. Crkvice sv. Duha smještene su na mjesnom groblju te se izgledom razlikuju od uobičajenih bračkih crkvice. Nakon izgradnje nove župne Crkve sv. Jelene, plemićka obitelj Cireneo pretvara Crkvicu sv. Duha u svoju grobnu kapelu te ju je obilježila svojim grobovima. Na ukrašenom grobu nalazi se natpis: *Gledaj, grob sadrži prah Cerineovih dok ne dođe sudnji dan, 1631.*“ (Barilla, 2022).

3.3.13. Splitska

- *Herkulov kult*

„Reljef Herkula najznačajniji je nalaz isklesan u živoj stijeni na ulazu u kamenolom Rasohe. Na reljefu je prikazan Herkulov lik s kožom Nemejskog lava prebačenom preko ramena. U desnoj ruci Herkul drži toljagu, a u lijevoj jabuku iz vrta Hesperida. Kamenolom Rasohe je jedino Herkulovo svetište na području rimske Dalmacije gdje se njegov lik štovao u prirodnom ambijentu, prinošenjem žrtava na kamenom žrtveniku pred reljefom. Herkulov lik koji se posvuda nalazi po otoku Braču zapravo predstavlja zaštitnika kamenjara. U sadašnjem vremenu nije također neobično vidjeti da ljudi ostavljaju novčić pred Herkulovim likom kao simboličnu žrtvu“ (Barilla, 2022).

3.3.14. Postira

- *Župna crkva sv. Ivana Krstitelja*

„Župna crkva sv. Ivana Krstitelja se kroz povijest obnavljala, a važnija je godina 1550. kada je dograđena i djelomično sačuvana u utvrđenoj apsidi današnje crkve. Ova crkva ima fortifikacijska obilježja s isturenim otvorom i puškarnicama za obranu. U Dalmaciji postoji sveta nekoliko takvih crkava “ (Barilla, 2022).

- *Zavjetna crkvice sv. Josipa*

Zavjetna crkvice je izgrađena 2011. godine na predjelu Glavica u znak zahvale zaštitniku sv. Josipu zbog spasa od zle sudbine tristotinjak mještana koje u odveli njemački okupatori tijekom II. svjetskog rata.“ (Barilla, 2022).

- *Arheološki ostaci, Lovrečina*

Na ovom lokalitetu je pronađeno nekoliko sarkofaga, a sarkofag s reljefnim križem na donjem dijelu i na poklopcu, je u nartekstu bazilike sv. Lovre. Još jedan od zanimljivih nalaza je i antička stela s prikazom djece na brodu. Taj nadgrobni spomenik podigao je otac Maksimus za osmogodišnjeg sina Hilariona i četverogodišnju kćer Revokatu koji su nesretnim slučajem stradali na moru.“ (Barilla, 2022).

- *Opatnja spilja*

Opatnja spilja se nalazi iznad uvale Lovrečina te se uz nju veže predaja o opatu Ivanu. Prema predaji u toj spilji je živio opat Ivan kojeg je obilazila osvetoljubiva Rudica. Pošto opat Ivan nije pristajao na grijeh po Rudičinom nagovoru, svećenici iz Lovrečine su nakon udara groma pronašli samo njegovu dugu kosu, priklještenu ispod velikog kamena.“ (Barilla, 2022).

- *Vještica u Postirima*

U Postirima postoji predaja o ženi Keki koja je živjela sa svojim mužem te je bila osjetljive naravi. Jednom prilikom njen muž joj je u razgovoru uputio pogrdnu riječ a ona osjetljiva, prišla je prozoru i skočila s visine pet metara. Keka je ostala potpuno neozlijeđena pa su je mještani proglasili vješticom, a djeca su zaobilazila njenu kuću bojeći se njenog pogleda (Babić i Kačić, 2014).

- *Macići*

„Ovo nadnaravno biće često se spominje na otoku Braču, a najviše u Postirima. Malik ili Macić se najčešće javlja u liku malenog djeteta s crvenom kapicom na glavi. To je biće za kojeg se smatra da se stvori kada umre nekršteno dijete, te je zanimljivo da se smatra da dobri macići žive u unutrašnjosti otoka, dok oni zločesti žive uz obalu. To biće se često dovodi u vezu s magarcem, odnosno spominje se njegova preobrazba u magarca. Na Braču se pojavljuje kao oganj odnosno plamen koji skače. Macić mijenja boju od crvene, bijele do modre. Po svojem djelovanju, Malik se smatra bićem koji čovjeku čini i dobro i zlo. Vjeruje se da su Malići zaslužni za dobar ulov ribe te da onome koji mu uspije ukrasti crvenu kapicu donosi blago. S druge strane, Malik je odgovoran i za loša djela kojima šteti čovjeku. Vjeruje se da krade i skriva stoku te da kad je vrati nakon nekoliko dana, stoka više ne može davati mlijeka. Tuče i grize ljude, razbolijeva djecu, oštećuje njihove pelene pa djeca plaču. Preko noći Macić ruši kuće u izgradnji, trči i pleše oko kuće i ne da ljudima spavati“ (Jelinčić, 2014).

3.3.15. Dol

- *Viveri*

„Viveri, naziv za mistična bića koja obitavaju na području Dola te su se skrivali u spiljama. Imali su oblik ptice s crnim krilima i žutim tijelom te se u noći čulo njihovo mistično glasanje. Ovo mistično biće je poznato po tome što su ga mještani vidjeli, ali opet ga nitko nije vidio“ (Jelinčić, 2014). „Pojavu Vivera

prati tajanstvena svjetlost koja obasjava unutrašnjost spilje te se unutar spilje mogu čuti prigušeni zvuci mahanja krila. Viveru kao mitskom biću je glavni zadatak izazvati strah, ali mještani ipak ovo stvorenje smatraju pozitivnim bićem te ga promatraju kao dobrim duhom mjesta“ (Barilla, 2022).

3.3.16. Pučišća

- *Trinaest kula*

„Pučiške kule ili kaštili su građeni zbog zaštite od turskih napada. Ciprijan Žuvec gradi 1467. godine prvi utvrđeni kaštil. Njegov primjer su slijedile obitelji Aquila, Prodić, Mladenić, Pinešić, Andrijević Ivelić, Dadović, Čipičić i Bokanić te su tako Pučišća postala dobro utvrđena luka sa trinaest kula. Nekoliko godina kasnije počeli su napadi s mora koji su uspješno odbijani s pozicija kula Žuvec i Aquila“ (Barilla, 2022).

- *Crkvica BDM na Batku*

„U crkvici BDM na Batku je grob Nikole Radojkovića. Grob je ukrašen reljefom s prikazom klesarskog alata, glavom lava i anđelom. Tu su i grobovi još dva poznata bračka graditelja i klesara iz obitelji Akvila i Bokanić, a ispred oltara je grob Ciprijana Žuvec koji je sagradio ovu crkvu“ (Barilla, 2022).

- *Pučiško groblje*

„Mjesno groblje se nalazi se Stipanskoj luci koja je najstariji dio Pučišća. Na Pučiškom groblju pronađena je rimska nadgrobna stela, na čijem vrhu se nalazi vijenac s križem, koji pridržavaju dva delfina. Iz teksta se doznaje kako je pokojnik Gelion umro u četrdesetoj godini života te da mu je spomenik podigla supruga Petilija Sekunda.“ (Barilla, 2022).

- *Mlatinje brdo i Čad*

„Na obližnjem brdu Čad pronađena je skulptura ženske figure u pokretu, a tamo su pronađeni i grobovi. Na predjelu Mlatinje brdo pronađen je rimski žrtvenik posvećen bogu Jupiteru“ (Barilla, 2022).

3.3.17. Pražnica

- *Demonološka predaja*

„Radnja ove predaje je vezana za početak 20. stoljeća, kada je netko župniku javio da je vidio pokojnicu u selu. Svećenik je u ruhu ispovjednika krenuo na groblje u pratnji nekoliko mještana. Župnik je stajao ispred crkvice svetog Ciprijana koja ima zvonik na preslicu te je povukao užu i zvono je zazvonilo. Treći put kad je župnik zazvonio, pojavila se pokojnica te ju je upitao gdje je bila prvi put kada je zazvonio. Ona je odgovorila da je bila na Vidovoj gori. Pitao ju je ponovno gdje je bila drugi put kad je zazvonio, a ona mu je rekla da je bila kod kuće na dvoru. Župnik ju je ponovno pitao gdje je bila treći put kad je

zazvonio, a ona mu je viknula da je došla na groblje te se počela kreveljiti i ugazila na njegova stopala. Iako je svećenik bio prestravljen smogao je snage i pokojnicu probio kroz srce te je ona nestala“ (Barilla, 2022).

- *Babavuk*

„Demonološko biće Babavuk pojavilo bi se kada bi se rodio netko zao. Za zle ljude se govorilo da su rođeni u posteljici i da će se povukodlačiti nakon smrti. Ovim mitološkim bićem se plašilo malu djecu. Djecu se upozoravalo da se trebaju dobro umiti, posebno kada odlaze u crkvu, jer će ih inače posjetiti Babavuk i polizati ih“ (Babić i Kačić, 2014).

- *Priče o duhovima*

U Pražnicama je mnoštvo priča o duhovima. „Prva priča govori o ženi koja je umrla te je svake večeri odlazila u mjesnu crkvu. Ljudi su ovu ženu poznavali kao dobru osobu, nisu znali je li imala kakvih grijeha koje je trebala okajati. Blizu groblja je živjela obitelj koja je jedina u selu imala toalet te je vlasnik jedne večeri iz toaleta vidio pokojnicu. Ona ga je zamijetila te ga zamolila da je nikome ne oda, no čovjek je već sutradan svima ispričao o događaju. Sljedeće večeri pokojnica je došla posjetiti toga čovjeka i ljutito ga je ošamarila“ (Babić i Kačić, 2014).

„Druga priča govori o pokojnoj majci koja je svake večeri dolazila brižno pokrivati svoju djecu dok su spavala. Kada se njen muž ponovno oženio, s jednakom je nježnošću pokrivala i djecu koju je udovac imao s drugom ženom“ (Babić i Kačić, 2014).

„Treća priča govori o ženi koju je probudilo crkveno zvono usred noći. Žena je ustala iz kreveta te požurila u crkvu vidjeti o čemu se radi. U crkvi je zatekla mnoštvo ljudi koji su držali zapaljene duge voštanice. Jedna žena se okrenula prema njoj i pitala je želi li svijeću, ona je zbunjeno prihvatila i pridružila se povorci koja je produžila do groblja. Žena je pri povratku kući spremila svijeću u škrinju. Ujutro je razgovarala sa sumještanima koji nisu ništa znali o povorci te je žena pretpostavila da je sve samo sanjala. No ipak otišla je provjeriti škrinju u kojoj je umjesto svijeće pronašla ljudsku bedrenu kost“ (Babić i Kačić, 2014).

„Četvrta priča govori o ženi koja je svakog dana išla na groblje moliti, te je jedne večeri začula glazbu iz jednog groba. Kada je obitelj odlučila provjeriti što je u grobnici pronašli su pokojnika koji je izgledao kao da spava“ (usmena predaja Kusanović, 2024).

„Peta priča govori o kući u kojoj su se nakon smrti pokojnika stalno čuli čudni zvukovi. Vlasnici kuće su se obratili svećeniku za pomoć. On im je rekao da je potrebno posjetiti grob pokojnika u određen sat i moliti za mir pokojnika. Svećenik i još jedan mještanin krenuli su prema grobu pokojnika kako bi molili.

Tijekom molitve svećenik i čovjek su ugledali pokojnika, te usprkos strahu dovršili su molitvu i krenuli kući“ (usmena predaja Kusanović, 2024).

- *Priča o nestanku djeteta*

Po selu su kružile priče kako je nestalo jedno dijete. Zbog praznovjernosti tadašnjih sumještana, roditelji su se odmah obratili svećeniku. Svećenik je majci rekao da se ništa ne brine da će se dijete pronaći. Prolazili su dani, a djeteta i dalje nije bilo. Svećenik je molio da se dijete vrati. Jednoga dana u *goru* je krenula osoba jer je čula da neko dijete plače. Između dva drveta, čovjek je pronašao kolijevku napravljenu od trave u kojoj je ležalo dijete. Čovjek je pitao dijete koje je imalo 3. godine kako je tu dospjelo, a ono je odgovorilo da ga je dovela jedna jako lijepa žena koja se o njemu brinula“ (usmena predaja Kusanović, 2024).

- *Ratna zbivanja u Pražnicama*

„Školu u Pražnicama je tijekom rata stradala od požara. Zapalili su je pražnički partizani 1943. godine. Poslije kapitulacije Italije, župnik don Ante Biskupović je pobjegao iz Pražnica jer su mu partizani prijetili smrću. Kada su partizani postali svjesni da je svećenik pobjegao, opljačkali su vrijedne stvari i zapalili školu. Čin su opravdali time da su tako onemogućili Nijemcima smještaj kada dođu“ (Ivelić, 2015). „Ratna odmazda koja se dogodila 1944. godine početkom ožujka kada su partizani napali njemački kamion pun vojnika. Bilo je mnogo mrtvih i ranjenih. Zbog takvog čina stanovnici Pražnica su očekivali odmazdu te su se posakrivali u poljske kućice. Neki stanovnici nisu htjeli bježati jer se nisu smatrali krivima za to što su napravili partizani. Nekoliko dana kasnije 8. ožujka, njemački vojnici su upali u Pražnica i sve osobe koje su zatekli su uhapsili i zatvorili u konobu Stjepana Kusanovića. Zatvoreno je desetak osoba koje su pokušali zapaliti te su pucali u njih nasumice. Poslije pola sata pronašla ih je jedna mještanka. Gospodin D. Ivelić je bio ranjen u nogu, a svi ostali su bili mrtvi. Od posljedice ranjavanja i on je umro 8 dana poslije. Nijemci su nakon toga po selu palili kuće za koje su smatrali da su partizanske“ (Ivelić, 2015). „Jedan od nesretnih događaja koji se dogodio u Pražnicama dobio je i svoj naziv *Ratna dječja igra*. Dana 7. srpnja 1944. grupa dječaka i djevojčica igrala se ispod ceste, te su pronašli neeksploziranu njemačku granatu. Granata je eksplodirala te je dio djece stradao“ (Ivelić, 2015).

3.3.18. Gornji Humac

- *Magarac u grobu*

„Mještani Pražnica i Gornjeg Humca, premda susjedi nikada nisu bili u dobrim odnosima. Jedne noći Pražničani su s magarcem došli na groblje u G. Humcu, te su otvorili jedan grob i stavili magarca u grob

vezavši dugim konopcem magarca za konop zvona crkve. Kako je magarac bio nemiran, zvono crkve je stalno zvonilo što je uznemirilo mještane te su došli vidjeti što se događa. Svećenik G. Humca je bio star i nemoćan te su ga mještani doslovce donijeli do groblja. Kada su vidjeli magarca u grobu ispustili su svećenika iz ruku i pobjegli“ (usmena predaja Kusanović, 2024).

- *Kapelica sv. Roka i groblje*

„Zavjetna kapelica u čast sv. Roka, sagrađena je zbog epidemije kuge. Zaštitnik sv. Roko štuje se kao zaštitnik od kuge i bolesti domaćih životinja te ga se slavi 16. kolovoza“ (Barilla, 2022). „Groblje u G. Humcu se nalazi na brdu Gospina Glavica, a na groblju se može pronaći galerija radova bračkih klesara i umjetnika“ (Barilla, 2022).

- *Utvršeni kašteli*

„Zbog opasnosti od pada Bosne pod ratnim pohodom Turaka podignuta su dva obrambena kaštela. Prvi se nalazi u dvorištu obitelji Vrsalović Pifar s očuvanim puškarnicama, drugi kaštel je u dvorištu obitelji Brizić Lukeš i tijekom vremena je dostao propao“ (Barilla, 2022).

- *Ratna zbivanja*

„Tijekom II. svjetskog rata talijanska vojska je iz osвете 1943. godine spalila G. Humac, dok su Njemački vojnici 8. ožujka 1944. godine strijeljali 24 mještana pored velikog otvora jame Gustrišica. Od tada se u znak pijeteta prema žrtvama toga datuma ne slavi Dan žena“ (Barilla, 2022).

3.3.19. Sumartin

- *Ratna zbivanja*

„U II. svjetskom ratu samostan i zvonik bili su teško oštećeni prilikom bombardiranja mjesta te su u akciji popravljnja sudjelovali mještani sa svojim radom te iseljenici iz Amerike sa svojim darovima te se tako značajno pomoglo obnovu Samostana sv. Martina“ (Barilla, 2022).

- *Kuga u Sumartinu*

„1784. godine, mjesto je zahvatila epidemija kuge koja se širila preko zaražene robe iz Splita. Sumartin je bio izoliran te je napravljeno prihvatilište i poljska bolnica, a straža nikome nije dozvoljavala pristup. Lijekovi nisu postojali, odvajanje zdravih od bolesnih je bio jedini način suzbijanja bolesti. Ljudi za koje se sumnjalo da su zaraženi morali su napustiti okužene kuće, oprati se u vinskom octu ili moru te obući čistu odjeću, a okužene kuće bi se spalile. Samostan u mjestu je imao lazaret za dezinfekciju odjeće te je jedina pomoć stizala leutom iz Makarske. U Sumartinu je od kuge umrlo oko 150 osoba te je od šezdeset obitelji, šest potpuno izumrlo. Zaraza je trajala sedam mjeseci te je po završetku providur

zdravstva Angelo Diedo zabranio pokapanja u crkvi te naredio da se isto ukleše u kamen i postavi na vidno mjesto. Natpis je sačuvan pored kuće Pletikosić“ (Barilla, 2022).

3.3.20. Novo Selo

- *Lokalitet Bunje*

„Na lokalitetu Bunje u blizini kamenoloma Kamenprag, pronađen je nedovršeni poklopac antičkog sarkofaga s akroterijima. Na drugom sarkofagu je uklesan ranokršćanski reljef Kristova monograma, s prvim i posljednjim slovom grčkog alfabeta; alfom i omegom. Jedan je sarkofag s ovog lokaliteta prenesen u Beč, a drugi se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu.

3.3.21. Povelja

- *Legenda o grčkom dječaku i obrambena kula*

„Jedna od legendi na otoku Brač je o grčkom dječaku koja vuče korijene iz mjesta Povelja. Prema legendi dječak je pokopan s golemim blagom ispod kaštela pored župne crkve“ (Barilla, 2022). „Kako bi se mjesto zaštitilo od mnogobrojnih gusarskih napada s mora, nad svetištem ranokršćanske Bazilike sv. Ivana podignuta je obrambena kula. Predsjednik kule postaje plemić Aleksandar Tomaseo“ (Barilla, 2022).

- *Legenda o sv. Ivanu Povaljskom*

„Iako postoje brojne legende ne postoje službeni zapisi o sv. Ivanu Povaljskom. Najčešće ga se opisuje kao bračkog kneza koji se odrekao materijalnih stvari i zaređio u povaljskom samostanu pa ostatak života živio kao pastir na predjelu Šćirova glava. S tog predjela legenda govori da je pastirskim štapom tjerao kugu koja se pojavila na Ravnicama. Toliko je kugu prestrašio da se nikad više nije usudila pojaviti u Poveljima te je na stijeni na kojoj je molio ostali su utisnuti tragovi njegovih koljena i stopala“ (Barilla, 2022). „UZ legendu se veže da se uvijek vraćao ploveći preko uvale na pastirskoj kabanici, kada se jednom oglušio na opatovu zapovijed kabanica mu te večeri nije mogla ploviti. Nakon njegove smrti, Mlečani su ukrali njegovo tijelo i isplovili za Veneciju.. Kako nikako nisu mogli prijeći Rt Zaglav, Mlečani su se morali vratiti po svećenikov opanak koji je ostao u grobu. Od tog trenutka svaki zaveslaj iznosio je jednu milju, te su odustali i pokopali ga u crkvi sv. Ivana. Danas brojni vjernici tamo hodočaste nadajući se čudima i milostima“ (Barilla, 2022).

- *Povaljska zvona*

„Krajem I. svjetskog rata vojska je prisilno skidala zvona s bračkih crkava koristeći broncu kao sirovinu za izradu topova. U veljači 1917. godine vojska je skinula dva velika zvona sa zvonika povaljske župne crkve te su čekala ukrcaj na brod. Stiše Ostojić Baškin, sa svojom družinom je oteo zvona austrijskoj

rekviziciji i sljedeće noći ih zakopao u kući obitelji Vrsalović Blaževi na Žalu. U znak zahvalnosti za junačka djela, mještani Povlja su napravili ploču s imenima svih sudionika tog događaja te je postavili na vidno mjesto u crkvi“ (Barilla, 2022).

- *Uvala Tatinja*

„Istočno od mjesta Povlja nalazi se napuštena vojna baza izgrađena 1954. nakon II. svjetskog rata u uvali Tatinja. U vojnoj bazi su dugi betonirani hodnici i prostorije bivše vojarne duboko ukopani u brdo i dobro skriveni“ (Barilla, 2022).

3.3.22. Bol

- *Vile*

„Na otoku Braču vile se u nekim usmenim predajama opisuju kao stvorenja 15 cm visoka, a u drugim pričama ih opisuju kao da su visine čovjeka. Vile su mitološka zaigrana bića koja su pomagala seljacima, ali ako se iznevjeri povjerenje vila bile su osvetoljubive. Špilje su se često spominjale kao vilinska staništa, a na Braču je to bila spilja Krosnica. Priča se da su vile u toj spilji tkale krosna. Pričalo se da su vile krale djecu, više žensku djecu nego mušku, kako bi ih odgojili da i one postanu vile“ (Babić i Kačić, 2014).

- *Kuća u kući*

„Kuća u kući je u središtu mjesta, te je veći dio zemljišta oko kuće težaka Marka Sile pripadao obitelji Vuković. Obitelj Vuković nakon određenog vremena željela se skrasiti na mjestu gdje se nalazila Markova kuća. Ponudili su mu veliki novac za otkup, ali Marko svoju kuću nije želio prodati. Braća Vuković angažirali su bolskog načelnika da im pomogne u posredovanju, ali se Marko posvađao s načelnikom i zaprijetio mu smrću. Zbog straha od odmazde, pobjegao je u Dubrovačku Republiku. Nakon toga braća su započela s gradnjom oko Markove kuće te su je planirali kasnije srušiti. Kad je Marko čuo za to, vratio se u Bol i pod zidove postavio eksploziv. U miniranju su ga spriječili žandari. Vukovići su nastavili gradnju te podigli tri kata te je samo još trebalo postaviti podove i krov. Kako bi nabavili materijal uputili su se brodom u Veneciju, ali ih je uhvatilo veliko nevrijeme i potopilo im brodove. Nitko od posade nije preživio, a budući da obitelj Vuković nije imala djece ni nasljednika ugasila se njihova loza. Marko Sila se nakon nekoliko godina progonstva vratio u svoju kuću, od tad zvanu Kuća u kući“ (Barilla, 2022).

- *Gospina spilja*

„Na putu prema Bolu je mala spomen ploča postavljena 50 godina nakon Gospina ukazanja na tom mjestu 1946. godine. Prema priči velika žuta ptica koja je napravila krug oko skupine djece uletjela je u

spilju. Znatiželjna djeca krenula su za njom, ali umjesto ptice vidjeli su Gospin kipić. Jedno dijete ga je pokušalo uzeti, ali kipić se neprestano izmicao. Ubrzo nakon tog događaja ljudi su svakodnevno dolazili kako bi svjedočili ukazanju. Gospa je komunicirala isključivo s djecom, a mjesec dana nakon Gospinih ukazanja vlasti su zabranile okupljanje na tome mjestu. Četvero ljudi je osuđeno na zatvorsku kaznu, a spilja je minirana prilikom građevinskih radova na proširenju ceste prema Bolu“ (Barilla, 2022).

3.3.23. Murvica

- *Pustinja Zmajeva spilja*

„Ova pustinja naziva se i Drakonjina spilja koja vuče podrijetlo od latinskog *dracone*-zmaj. Motiv zmaja prepoznaje se i u imenu obližnje Dračeve luke. S istočne i zapadne strane Zmajeve spilje uklesani su mistični reljefi. Najveći reljef je s prikazom zmaja okruženog neobičnim likovima. Ne može se sa sigurnošću odgovoriti na pitanje kako su reljefi nastali i što predstavljaju. Unutrašnjost Zmajeve spilje je kao kakav manji samostan, a tu su i dva groba pokrivena kamenim pločama. Treći grob je u unutrašnjosti crkvice s oltarom uklesanim u živu stijenu i apsidama“ (Barilla, 2022).

- *Predaja o crnom i bijelom volu*

„U naselju Murvica postoji predaja o crnom i bijelom volu, kao metafori borbe dobra i zla. Ta je predaja ostatak starog slavenskog vjerovanja i potječe iz doba kada su na Brač stigli nepokršteni stanovnici poganske neretvanske krajine. Predaja govori o crnom volu koji je simbol zla, koji je došao preko mora iz susjednog Brusja na Hvaru te donio sa sobom grad i oluju. Po naredbi gospodara, na žalu pod Murvicom ga je ubio mladić s bijelim volom. Tad se u Brusju oglasilo mrtvačko zvono objavljujući smrt zločestog čovjeka“ (Barilla, 2022).

4. PRIMARNO ISTRAŽIVANJE: POTENCIJAL OTOKA BRAČA ZA RAZVOJ TAMNOG TURIZMA

Slijedom legendi i priča predstavljenih u prethodnom poglavlju postavljen je okvir primarnog istraživanja. Primarno istraživanje je provedeno dubinskim intervjuima s Robertom Barillom, autorom najcjelovitije monografije o otoku Braču i s direktoricom TZ Postira, Ivanom Jelinčić koja je u sklopu svoje diplomske radnje „Macić i Viveri u bračkim vjеровanjima u nadnaravna bića“ istraživala problematiku koja je i u fokusu ovoga Završnoga rada.

4.1. Dubinski intervju s autorom najopširnije monografije o otoku Braču, Robertom Barillom

1. Koje specifične resurse otok Brač po vama nudi za potencijalni razvoj tamnog turizma?

Mogu ispričati neke priče, interesantne. Premda su priče, iskoristive su da se na njihovom tragu osmisle neki turistički sadržaji. Definicija tamnog turizma ima dvije grane, jedna je povezana s prirodnim katastrofama npr. Pompeji gdje je umrlo mnogo ljudi koje danas ljudi smatraju atraktivnima, dok ova druga vrsta mi je draža, a na Braču imaš jednu zanimljivu priču koja je pala u zaborav, a to je ukazanje Gospe u Bolu (priča obrađena u prethodnom poglavlju). Mislim da je to jedna zanimljiva priča koja je vrlo interesantna za istraživanje.

Postoje razne priče i legende koje se prenose generacijama na otoku Braču, a ako bismo povezali s pričom o vampiru iz Istre gdje se napravila zanimljiva turistička priča, u bračkim legendama postoje također vile, vukodlaci, vampiri te su to česti likovi u bračkim pričama, a jedna od karakteristika Brača su Macići i Viveri. Viveri su također specifični zato što se o njima znalo samo u mjestu iz kojeg potječu (Dol), a ostatak Brača nije bio upoznat s tim mitološkim bićem.

Također jedna od zanimljivih legendi o crnom i bijelom volu koja također može poslužiti kao ideja za razvoj sadržaja tamnog turizma. Priča o Kući u kući koja je zapravo fantastična priča s tamnim prizvukom je također iskoristiva. Dok sam pisao monografiju iako ne volim društvene mreže, jedan dio svoje monografije sam objavljivao na Facebooku te su ljudi na tu priču afirmativno reagirali, od novinara do običnih ljudi. To su samo neke priče kojih sam se sjetio, ali u mojoj monografiji je mnoštvo iskoristivih ideja.

2. Koje su prednosti i izazovi povezani s razvojem tamnog turizma na otoku Braču?

Tamni turizam temeljen na stradanjima, evo dati ću primjer. Vozio sam motore cijeli život te sam kupovao jedan motor te ga želim kupiti od čovjeka koji ga prodaje tako da hvali i veliča nešto što je meni bilo stravično. Govorio je kako su na tom modelu motora pogibali poznati ljudi. Kupuješ motor, a čovjek ti ga prodaje govoreći kako su na njemu ginuli poznati ljudi. Te to mogu povezati s ovim, ali priča s nekim pričama ili legendama je za turizam smatram iskoristivija.

3. Mislite li da bi lokalna zajednica potaknula ili željela takvu vrstu turizma?

Smatram da bi. I to ne samo na temelju mišljenja, nego na temelju primjera. Čim se pokrenula priča oko npr. Vivera cijelo mjesto se angažiralo kako bi se ta priča razvijala. Lokalno stanovništvo voli kad se nešto pozitivno poduzima za njihovo mjesto, a naročito nešto što oni misle da je posebno i vrijedno u njihovim predajama i povijesti. Lokalna zajednica je uvijek spremna pomoći, čak i dok sam radio svoju monografiju nitko me nikad na Braču nije odbio te su svi bili spremni ispričati posebnu priču o njihovom mjestu.

4. Kako bi se mogla osigurati održivost i etičnost tamnog turizma na otoku Braču?

Želio bih naglasiti da bi se po mom mišljenju trebalo više fokusirati na predaje i legende, nego na npr. ratna zbivanja. Također modificiranje samog imena *tamnog turizma* bi bila poželjna zato što i lokalna zajednica kao i turisti takvo ime mogu shvatiti na pogrešan način, a ne ono što bismo zapravo željeli postići.

5. Koje marketinške strategije bi bile učinkovite u promoviranju tamnog turizma na otoku Braču?

Prema mom mišljenju ovakvu vrstu turizma bih razvijao prvo na lokalnim razinama, a potom širio priču. Napravio bih prvo dobar temelj u mjestu u kojem takva priča kreće te bih nakon toga povezivao i širio priču. S obzirom na to da kao što sam već naglasio nisam pobornik društvenih mreža i Interneta, svjestan sam da se takav dio promocije ne može preskočiti kako bi se u današnjem vremenu proširila svijest o mogućem novom turističkom proizvodu. Još jedna bitna stvar takvu priču ne bih želio graditi po postojećim šablonama poput tematskih staza nego bi volio da to bude nešto inovativno. Svako mjesto ima svoju posebnu priču.

6. Kako surađivanje s lokalnim stanovništvom može unaprijediti iskustvo tamnog turizma za posjetitelje otoka Brača?

Recimo u toj fazi kad se napravi temelj, surađivanje s lokalnim stanovništvom postaje bitan temelj cijele priče. Zato što su lokalni ljudi ti koji će ti ispričati takve priče, naročito u manjim mjestima koja su zapravo postala paralelni svjetovi. U njima se još zadržalo, neke osnovne ljudske vrijednosti te ja to mogu vidjeti u Supetru. Evo, krenulo je ljeto bit će pun grad stranaca, prolazim svojom ulicom kao i svaki dan, mimoilazim se s ljudima te ih pozdravim i najčešća reakcija je da oni budu u šoku. U manjim mjestima, većinom na cijelom otoku tako nešto je normalno i to se te osnovne ljudske vrijednosti koje daje dodatnu vrijednost samim mjestima. Lokalnom stanovništvu je drago što ćeš ti njih nešto pitati, što ti mogu nešto novo pokazati. Ljudi su zapravo temelj cijele priče, te bi ja takav turistički proizvod gradio na tome.

7. Kako bi se tamni turizam mogao integrirati s ostalim oblicima turizma na otoku, poput kulturnog ili ekološkog turizma?

Sastavni dio. Tamni turizam kao takav po meni ne bi trebao egzistirati zasebno, već u integraciji s drugim sadržajima. Po mome mišljenju, ne bi ga trebalo izdvajati nego treba biti dio cjelovite turističke ponude.

8. Koji su potencijalni rizici povezani s razvojem tamnog turizma na otoku Braču i kako ih je moguće ublažiti?

Potencijalni rizici tamnog turizma je pogrešno strateško opredjeljenje koje može rezultirati stvaranjem neželjenih dojmova o povijesti ovoga otoka. Ne bi želio da se u sklopu ovakve ponude razvijaju sadržaji temeljeni na zlodjelima tijekom ratnih zbivanja i krvoprolića tijekom povijesti. Turistički sadržaji temeljeni na narodnim predanjima, pričama i legendama nešto je što dodatno potiče maštu turista i dojam želje da se ponovno posjećuje otok radi otkrivanja tajni njegove povijesti. Lokalne legende i predanja važna su obilježja diferencijacije od drugih turističkih destinacija. Svaka priča i legenda, ma koliko ista bila naizgledno beznačajna i jednostavna marketinški je iskoristivo ishodište za razvoj nekog originalnog i turistima privlačnog sadržaja. Nema *malih* i *velikih* priča u turizmu, već *priča koje će privući turiste* i *priča koje turistima mogu stvoriti nelagodu i dilemu treba li se odabrati tu ili neku drugu destinaciju*.

9. Iščitanjem literature o tamnom turizmu sam spoznala da u području tamnog turizma stvarna stradavanja ljudi na nekom lokalitetu imaju utjecaj na emocionalni dojam turista kojima se upravo na tome lokalitetu te povijesne činjenice ispričaju. Dijelim vaše mišljenje po pitanju primarnog fokusa na legende, narodna predanja i priče na kojima treba razvijati sadržaje tamnog turizma. No trebamo li u razvoju sadržaja tamnog turizma zanemariti i povijesna događanja u kojima su stradali stvarni ljudi, a koja su se dogodila u daljoj prošlosti, dakle ne tijekom posljednjih stotinjak godina?

Neka ratna stradavanja ljudi u novije vrijeme, pri čemu tu ne mislim na Domovinski, već na II svjetski rat nose negativnu konotaciju s obzirom na počinitelje u kojim narodima se mogu prepoznati nama dragi gosti, koji tradicionalno posjećuju otok Brač. Generalno, turisti će iskazivati mnogo više empatije prema nekoj neobičnoj i nestvarnoj priči nego prema nekom tužnom iskustvu uz koje su vezana stvarna stradavanja ljudi. Stekao sam taj uvid prikupljajući priče za svoju monografiju o otoku Braču. Dobar primjer je crkva u Supetru. S njene lijeve strane mozaik je starokršćanske bazilike sv. Petra. Uz taj mozaik se veže negativna konotacija jer je jedan od njegovih simbola kukasti križ, premda je to obilježje odavno kršćanski simbol s konkretnom povijesti. Zbog negativnih konotacija na koje asociraju određeni povijesni događaji u ovome mozaiku su naknadno istaknute crvene i bijele kockice kako bi se uočljivost kukastog križa smanjila, premda nastanak i značenje toga mozaika nema nikakvih poveznica s II. svjetskim ratom.

10. Kako unaprijediti educiranost posjetitelja o povijesnim i kulturnim značajkama otoka Brača kako bi se izbjeglo senzacionalističke dojmove tamnog turizma? Posebno pretjerano naglašavanje kontroverznih aspekata tamnog turizma?

Senzacija je ono što danas većinom prodaje nove turističke proizvode. Osobno bih u kreiranju svakog novog turističkog sadržaja težio izbjegavanju senzacionalističkih dojmova, jer tako potičem masovne reakcije i masovni dolazak novih turista što je u suprotnosti sa standardima odgovornog i održivog turizma, o kojima sve, a posebno otočne turističke destinacije posebno trebaju voditi računa. Ne mora svaki novi turistički sadržaj biti popraćen senzacijom, posebno što se tiče tamnog turizma, treba nalaziti suptilan način njegovoga uklapanja u postojeću ponudu otoka Brača, posebno ako se novi sadržaj želi dugoročno i održivo valorizirati i komercijalizirati.

4.2. Dubinski intervju s direktoricom TZ Postira, Ivanom Jelinčić

1. Koje specifične resurse otok Brač po vama nudi za potencijalni razvoj tamnog turizma?

Otok Brač kao i ostali srednjodalmatinski otoci, i Hrvatska kao receptivna zemlja raspolaže resursom mitova i legendi koje su u većini iskoristive za razvoj ovakvih turističkih sadržaja. U počecima turizma na Braču komunikacija o ovim resursima se odvijala između roditelja i djece starosjedilaca. Prenosjenjem narodnih predanja i legendi iste su se širile u sadržajnom kontekstu. Drugim riječima, izvorna usmena predaja se širila i nekim dodatnim pričama koje su imale svrhu zabave, ali i discipliniranja nestašne djece. Tako je nastalo poprilično materija iskoristive za razvoj sadržaja tamnog turizma. Tamni turizam me na Braču asocira na Zmajevu špilju koja je zahvalan resurs za razvoj upravo takvih sadržaja, pa su tu i mnoge priče vezane uz vile, vukodlake, vještice i druga mitološka bića koja su inače specifično obilježje Mediterana. Tu je slavenska mitologija koja se može vrlo kvalitetno povezati s lokacijom Vidove Gore, i djelima Vladimira Nazora u kojima je puno takve tematike. Osobno smatram da je na otoku Braču isprepletana rimska i slavenska mitologija uz još neke, što predstavlja iskoristiv resurs za razvoj sadržaja tamnog turizma.

2. Koje su prednosti i izazovi povezani s razvojem tamnog turizma na otoku Braču?

Ono što mi prvo pada na pamet je asocijacija riječi *turizam* kod nas koji smo kao turistički djelatnici uključeni u kreiranje turističke slike destinacije, je težnja da destinaciju predstavljamo motivima svjetla, sunca, topline, privlačnosti. Pojam *tamni turizam* na otoku Braču asocira na moguće negativne aspekte turizma, pa razvoj takvih sadržaja predstavlja istinski izazov, da se ne ostvare neke neželjene asocijacije u podsvijesti turista. U tom smislu možda je najveći izazov kako takve sadržaje približiti turistima, posebno onim koji već tradicionalno posjećuju otok Brač. Osobno, ne bih koristila pojam *tamni turizam* zbog negativnih asocijacija. Prednosti su bogata baština legendi i narodnih predanja jer turizam je istovremeno i poseban doživljaj, a interakcija onih koji bi turistima prenosili kontekst pratećih priča i legendi ovakvih sadržaja iskoristiva je poluga održivog i odgovornog upravljanja rastom zarade u turizmu. Starija populacija koja je dobro upoznata s legendama i narodnim predanjima, premda ne poznaje engleski i druge strane jezike trebala bi pronaći svoje *mjesto* u razvoju i komercijalizaciji ovakvih turističkih sadržaja.

3. Mislite li da bi lokalna zajednica potaknula ili željela takvu vrstu turizma?

Slijedom osobnih iskustava, prije osam/devet godina, osobno sam vodila goste po Postirama. Nisu to bili tipični turistički obilasci arheološke baštine, više priče o njoj i o specifičnostima arhitekture. Nisam

turistima prenosila informacije, već sam težila stvaranju doživljaja u kontekstu šire priče o onome što sam im predstavljala jer sam htjela da posjetitelji to dožive i pamte. Tijekom tih turističkih obilazaka kroz Postira, određene uličice, dodatno sam poticala njihove dojmove pričama o Macićima, dolskim Viverima, vilama i sličnim sadržajima, koje sam obradila i u svom diplomskom radu. Primjećivala sam da su upravo takvi sadržaji bili dobro prihvaćeni kod turista, odnosno doprinosili su nesvakidašnjem iskustvu jednog naoko tipičnog obilaska malog turističkog mjesta. Dakle ovakvi sadržaji su jako iskoristivi u jačanju dojma i privlačnosti turističkih obilazaka. Može ih se povezati uz različite manifestacije. Dobar primjer kod nas je prenošenje takvih predanja djeci školske dobi, ali i povezivanje djece s određenim manifestacijama, kao što je naša *Postirska rič* za koju djeca ne samo da pišu priče i pjesme, već imaju i zadaću razgovorom s djedovima i bakama saznati neke nedovoljno poznate priče i legende. Povezivanjem lokalne djece s ovom manifestacijom potiče se svijest kod najmlađih o nematerijalnoj baštini. Ima još jedan dobar primjer, prije nekoliko godina sve turističke zajednice otoka Brača, pogotovo TZ općine Nerežišća osmislile su projekt biciklističke staze otoka Brača. Na ruti duljoj od tisuću kilometara svaka je općina imala zadaću da imenuje pripadajuće joj dijelove otočne rute. Dio rute kroz Postira nazvan je *Staza Macića i Vivera* vezano uz priču koja postoji i na kartama i web stranici. Svatko tko odabere taj dio biciklističke rute otoka u prilici je naučiti nešto novo i neobično. Lokalno stanovništvo afirmativno je prema povezivanju nematerijalne baštine, priča i legendi s turističkom ponudom otoka.

4. Kako bi se mogla osigurati održivost i etičnost tamnog turizma na otoku Braču?

Potrebno je istražiti kako bi takve sadržaje prihvaćali prevladavajući segmenti posjetitelja otoka Brača. Potrebne su povratne informacije o njihovim reakcijama. U upravljanju turističkim razvojem trebamo učiti od posjetitelja. Treba pokušati i usmjeravati reakcije turista u cilju stvaranja i održavanja ciljanog turističkog imidža. U procesu pozicioniranja ovakvih sadržaja na globalnom turističkom tržištu treba voditi računa i što o tome misli lokalno stanovništvo. Ako je lokalno stanovništvo afirmativnog stava, a posjetitelji su motivirani za takve sadržaje takav vid turističke ponude je održiv. Održivi oblici turističke ponude su u skladu sa stavovima lokalnog stanovništva, lokalnih turističkih dionika i turista.

Što se tiče etičnosti, ako se prvenstveno misli na mitove, legende i priče s negativnim asocijacijama, treba odijeliti religiju od mitova i legendi kako se ne bi vrijeđalo ničije osjećaje. Znanstven činjenice treba jasno odijeliti od onih koje spadaju u paraznanost, posebno onih koje nemaju nikakve utemeljenosti u znanosti. Sadržaji vezani uz ratna događanja mogu se povezati uz *povijesni turizam*, možda primarno fokusiran na školsku populaciju u sklopu izleta i edukacije o povijesti domovine.

Ratna zbivanja su osobna, pogotovo za obitelji čiji su članovi stradali tijekom tih godina, te osobno smatram da zbog poštovanja prema stradalnicima na takvim događajima ne bi trebalo razvijati nove

turističke sadržaje. Ne treba te događaje ni zaboraviti, no treba poticati sjećanje kao edukaciju lokalnog stanovništva i domaćih turista, promicanjem povijesti i nacionalnog identiteta.

Podržavam muzeje/memorijalne centre, kao što su oni u Vukovaru, no osobno smatram da na sadržajima smrti danas ne treba graditi turistički proizvod. Takve sadržaje treba pozicionirati kao *dodatnu ponudu* posjetiteljima, a domaćem stanovništvu kao podsjetnik u cilju čuvanja povijesti i identiteta.

5. Koje marketinške strategije bi bile učinkovite u promoviranju tamnog turizma na otoku Braču?

Iskreno, smatram da promocija ovakvih sadržaje ne treba biti agresivna, jer su poticaju kod turista za odabir istih bitno drugačiji nego na primjer za sadržaje sportskog, aktivnog i drugih oblika specijalizirane turističke ponude. Ovakve sadržaje bih u turističku ponudu uvodila oprezno i mudro koristila u cilju stvaranja dojma dodane vrijednosti integriranog turističkog proizvoda. Smatram da niti jedan vid specijaliziran turističke ponude ne treba *mainstream* marketinšku potporu, a posebno ovakve sadržaje treba uvoditi spontano, lepršavo ga predstaviti turistima imajući u vidu da je to tek djelić onoga što marketing otoka Brača treba odrađivati na globalnom turističkom tržištu. Turisti koje će ovakvi sadržaji motivirati sigurno će pronaći potrebne informacije koje će doprinijeti da njihova odluka o boravku na otoku Braču bude dijelom i zbog ovakvih sadržaja.

6. Kako surađivanje s lokalnim stanovništvom može unaprijediti iskustvo tamnog turizma za posjetitelje otoka Brača?

Na ovo sam već dijelom odgovorila. Dobno starija populacija je vrijedan resurs za širenje ovakvih sadržaja pa treba pronaći njima prihvatljive načine kako ih uvesti i koristiti u ovoj priči na dobrobit marketinga otoka Brača, turističke ponude, ali i svih lokalnih stanovnika, posebno onih koji bi u tome sudjelovali kao aktivni dionici. Starija populacija se ne služi stranim jezicima, pa bi zamašnjak njihova uključenja trebao biti fokusiran na domaće turiste. Teko bi se osigurao intenzivniji doživljaj priča i dojmova. No i simbolična komunikacija stranih gostiju s lokalnom populacijom starije dobi potiče pozitivne emocije i doživljaj, pa treba pronaći način da se istu također koristi u direktnoj promociji. Suradnja s lokalnim stanovništvom u upravljanju turizmom i turističkim razvojem važna je zbog očuvanja nematerijalne baštine i jačanja svijesti o važnosti tog aspekta turističke ponude i za buduće generacije.

7. Kako bi se tamni turizam mogao integrirati s ostalim oblicima turizma na otoku, poput kulturnog ili ekološkog turizma?

Nematerijalna baština je sastavnica lokalne kulture. Kroz priču o kulturnoj baštini i promocijom iste moguće je ostvariti snažniju i turistima privlačniju promociju. S ekološkim turizmom tamni se turizam može dobro integrirati kvalitetnom pričom koja će doprinijeti dojmu dodane vrijednosti ponuđenog sadržaja. I kroz aktivni turizam, npr. Koloč kao prirodni fenomen u blizini Nerežišća iskoristiv je za razvoj i drugih oblika specijalizirane turističke ponude. Vidova gora, drugi krajobrazni areali također se mogu atraktivno povezati sa sadržajima tamnog turizma. U tom kontekstu dodana vrijednost za turista se ogleda jer se više ne radi isključivo o posjeti krajobraznoj atrakciji, već i o posjeti mitološkom lokalitetu.

8. Koji su potencijalni rizici povezani s razvojem tamnog turizma na otoku Braču i kako ih je moguće ublažiti?

Momentalno ne vidim značajnije rizike, no treba naglasiti da s takvim sadržajima ne treba ići ekstremima koji mogu generirati neželjene dojmove kod turista ili lokalnog stanovništva. Takvi sadržaji su privlačni i zanimljivi turistima, ali u njima prihvatljivim okvirima. Senzacionalistički efekti mogu rezultirati povećanim interesom za posjetu određenih lokaliteta, posjetom koja može ugroziti prirodu i određene artefakte, no o tome trebaju voditi računa oni kojima su određeni resursi ustupljeni koncesijom na upravljanje (npr. Zmajeva spilja). Ponovno ću ukazati i na asocijacije pojma *tamni turizam* - tama, noć, nešto negativno. U upravljanju turističkom ponudom destinacije treba izbjegavati asocijacije moguće negativne konotacije, pa treba koristiti drugačiji naziv, pojam, konstrukt.

9. Iščitanjem literature o tamnom turizmu sam spoznala da u području tamnog turizma stvarna stradavanja ljudi na nekom lokalitetu imaju utjecaj na emocionalni dojam turista kojima se upravo na tome lokalitetu te povijesne činjenice ispričaju. Trebamo li u razvoju sadržaja tamnog turizma zanemariti povijesna događanja u kojima su stradali stvarni ljudi, a koja su se dogodila u daljoj prošlosti, dakle ne tijekom posljednjih stotinjak godina?

I odgovor na ovo pitanje je povezan s nekim razmišljanjima koja sam već iznijela. Ne treba ići u nikakve ekstreme. U Nordijskim zemljama postoji mitologija koja privlači različite segmente turista različitih religija. Slijedom njihovih iskustava ništa kontroverzno se ne bi trebalo dovoditi u pitanje. Rijetke su zemlje u kojima se spominje mitologija, zemlja koja nema *svoje* legende. Što se tiče dulje povijesti i za takve resurse smatram da kod turista postoji veliko razumijevanje.

10. Pročitala sam Vaš diplomski rad "Macić i viveri u bračkim vjerovanjima u nadnaravna bića", te me zanima mislite li da bi takve legende mogle postati dijelom turističkog proizvoda otoka i bili dodatno privlačili pažnju turista?

Vezano uz ovo pitanje, ponovno ću se vratiti na razmišljanja o slijedom iskustava s biciklističkim stazama, posebno onoj koju smo nazvali *Macići i Viveri*. U sklopu te staze turisti se na specifičan način tijekom vožnje biciklom upoznaju s neobičnim dijelom bogate baštine otoka Brača. Ima dobrih primjera i na drugim biciklističkim stazama otoka Brača. Mitologija i drugi aspekti nematerijalne baštine su intenzivno iskorišteni u ovome projektu. To je dobar primjer kako ovakve kompleksne sadržaje približiti posjetiteljima.

Postoje i brošure, kao npr. brošura Postira i Dol u kojoj se navode špilje od kamena Hrapaćuše ukazujući da su u njima prema predaji živjeli *Viveri*. Predstavljaju se i autohtoni suveniri (jedna gospođa iz Dola izrađuje suvenire s temom doolskih *Vivera*) uz kupnju kojih se mogu čuti i priče o mitološkim bićima kojima su isti inspirirani. Sve to može postati dijelom integrirane turističke priče otoka Brača i otočnog proizvoda. Prema povratnim informacijama, priče o macićima i *Viverima* privlače sve više pažnje različitih segmenata turista. To je samo jedan od primjera kako se ovakve priče može uvoditi u destinacijski turistički proizvod. Novim istraživanjima bi trebalo razvijati nova promišljanja o ovome vidu turizma, kontinuirano prikupljati i bilježiti priče kojima je moguće oplemenjivati postojeći turistički proizvod otoka Brača.

4.3. Kritički osvrt na nalaze istraživanja

Nalazi sekundarnog istraživanja, kao i razmišljanja osoba s kojima je proveden dubinski intervju dokazala su da na otoku Braču postoje resursi za razvoj tamnog turizma. Sudionici dubinskog intervjua, premda iz različitih sfera, povijesne i turističke dijele slična razmišljanja o mogućnostima i preporučljivom načinu implementacije sadržaja tamnog turizma u integrirani otočni proizvod. Važno je izbjeći bilo kakve negativne konotacije i asocijacije vezano uz otok Brač. S druge strane gorljivo podržavaju implementaciju narodnih predanja, mitova i legendi u turistički proizvod otoka Brača.

Oboje vide potencijalni rizik u asocijacijama pri korištenju pojma *tamni turizam*, te sugeriraju da se taj termin ne koristi jer asocira na nešto loše što se ne želi povezati s otokom. U analizi pojedinog resursa sugeriraju fokusiranje na aspekte koji neće imati negativne asocijacije. U njihovoj opredijeljenosti se prepoznaje da fokus treba biti na svjetlijim sadržajima tamnog turizma.

Povijesna ratna događanja, odnosno tragove i priče vezane uz ista ne sugeriraju da se koriste u oblikovanju ovih specijaliziranih sadržaja. Smatraju da bi takvi sadržaji mogli imati negativne asocijacije na turistički imidž otoka Brača. Ove resurse se može kontrolirano komercijalizirati prvenstveno u funkciji edukacije i poticanja nacionalnog ponosa lokalnog stanovništva i domaćih turista, u cilju sjećanja na žrtve.

U slučaju razvoja i upravljanja razvojem sadržaja tamnog turizma na otoku Braču lokalno stanovništvo i mlade generacije su važna poluga održivosti i efikasne komercijalizacije. To treba imati na umu i pronalaziti načine kako lokalno stanovništvo aktivno uključivati u ovaj aspekt otočne turističke ponude.

U slučaju otoka Brača, osim evidentnih resursa za razvoj sadržaja tamnog turizma evidentno je da isti mogu doprinijeti i dodatnoj diferencijaciji ove od ostalih otočnih ponuda u Jadranu i na Mediteranu. Osim toga, slijedom iskustava s projektom biciklističke rute otoka Brača, implementacija ovakvih sadržaja na razini pojedinačnih destinacija doprinosi i njihovoj međusobnoj diferencijaciji, a i ukupan dojam integrirane otočne turističke ponude stječe evidentnu dodanu vrijednost.

5. ZAKLJUČAK

Tamni turizam, odnosno potencijalni sadržaji koji se mogu razviti na utvrđenim resursima za razvoj ove specijalizirane turističke vrste može doprinijeti dojamu dodane vrijednosti kod turista koji su već lojalni određenoj destinaciji. S obzirom na to da se radi i o svojevrsnom globalnom turističkom trendu ovakvim sadržajima je moguće na jednu tradicionalnu turističku destinaciju, kao što je otok s desetak i više naselja zasebnog identiteta privući i neke potpuno nove segmente turista. Turiste kojima će *okidač* za prvu posjetu nekoj destinaciji biti upravo takvi sadržaji.

Zbog toga je preporučljivo pratiti i implementirati dobru praksu i iskustva destinacija koje ovakve sadržaje koriste ne samo kao dodatak ponudi već i u diferencijaciji od konkurenata u užem i širem okruženju. Pri tome treba voditi računa da se izbjegnu bilo kakve negativne asocijacije kod turista, pa je evidentno potrebno voditi računa i o formalnostima kako u komuniciranju, posebno promociji ovakvih sadržaja iste predstavljati, ali i kojim terminima (konstruktima) ih nazivati. Znanstvena istraživanja prepoznaju terminologiju tamnog, *dark* turizma, no u svakodnevnoj turističkoj komunikaciji potrebno je koristiti blaže termine. S obzirom na to da raznolikost resursa iskoristivih za razvoj ovakvih turističkih sadržaja može biti prihvatljiva terminologija vezana uz konkretan sadržaj.

Intenzivnije uvođenje sadržaja tamnog turizma u integriranu turističku ponudu svake otočne destinacije potaknulo bi pojačani interes turista za posjetu. S obzirom na to da su troškovi putovanja, a često i boravka u otočnim destinacijama viši od troškova boravka u destinacijama na kopnu, upravo bi otočne destinacije trebale intenzivnije komercijalizirati raspoložive resurse za razvoj sadržaja tamnog turizma. Ovim sadržajima se integriranoj ponudi doprinosi dodanom vrijednošću, a to je danas u turizmu važna poluga održivosti i konkurentnosti turističkog gospodarstva.

Pri tome treba voditi računa o mnogim izazovima i moralnim aspektima na koje je ukazano u ovome radu. Etičnost potencijalnih resursa se ne treba dovoditi u pitanje, o tome treba razmišljati kada se oblikuje konkretni turistički sadržaj i kada se promišlja o načinu njegovog uvođenja na turističko tržište. Slijedom tih činjenica pristup razvoju ovakvih sadržaja treba ipak biti drugačiji u usporedbi s mnogim drugim specijaliziranim turističkim vrstama. Treba analizirati iskustva destinacija koja u svojoj ponudi imaju ovakve sadržaje. Treba analizirati što može doprinijeti bilo kakvim negativnim konotacijama.

U poslovnom slučaju otoka Brača smjernice su postavljene djelom „Otok Brač-negdje između mora i zvijezda“, ne samo detaljnošću i širinom sadržaja, već i samim naslovom. Sve turističke sadržaje otočne ponude je preporučljivo povezati s bogatom mitologijom i legendama čime se dodatno diferencira otočni turistički proizvod.

Tamni turizam u destinacijama s turističkom tradicijom podrazumijeva drugačiji tretman od onoga koji je u znanstvenom kontekstu predočio Stone. Posebno treba izbjegavati sadržaje najtamnijeg spektra ovakve ponude. U tradicionalnim turističkim destinacijama treba težiti svjetlijim sadržajima tamnog turizma. Istog principa se treba pridržavati i u destinacijama u kojima je lokalno stanovništvo senzibilizirano s povijesnim stradanjima svojih predaka. Resurse vezane uz takva stradanja preporučljivo je vrlo oprezno i parcijalno komercijalizirati, prvenstveno u cilju poticanja nacionalnog identiteta i podsjećanja.

Postojanje mitoloških resursa je u svakom slučaju vrijedno ishodište u razvoju ovakvih specijaliziranih turističkih sadržaja. Mnoge otočne destinacije na kojima su zabilježeni tragovi povijesti naseljenosti raspolažu takvim resursima. Potrebno ih je istražiti, prikupiti, objaviti. S takvom informacijskom bazom kontinuitet razvoja specijaliziranih turističkih proizvoda nije upitan, a tako ni razvoj turističkih sadržaja u području tamnog turizma. Otok Brač je izvrstan primjer takve prakse. Zahvaljujući iznimnom entuzijazmu jednog lokalnog čovjeka, Roberta Barille autora i urednika monumentalne monografije o otoku Braču i naizgled nevjerojatne ideje je moguće turistički komercijalizirati i mnoge resurse valorizirati uz standarde odgovornog i održivog turizma. Svaki otok koji teži održivosti i rastu svog turističkog gospodarstva trebao bi pronaći i potaknuti na prikupljanje građe svoga Roberta Barilla. Na kraju ovoga Zaključka iskazujem i osobno zahvalnost tom divnom čovjeku širokih vizija, jer mi je iščitavanje njegovog epohalnog djela otvorilo mnoge nove vidike u sferi upravlja turizmom, turističkim razvojem i turističkim gospodarstvom jedne moglo bi se reći tipične otočne destinacije. Usprkos toj tipičnosti, arhivska povijesna građa prikupljena u jednom takvom djelu sadrži toliko mogućnosti za inoviranja turističke ponude, da je isto nemoguće iskoristiti ne u jednoj, nego u više desetaka generacija lokalnih turističkih dionika.

Ovo istraživanje može biti iskoristivo polazište za nove izazove u znanstvenoj sferi tamnog turizma. Ograničenje provedenog istraživanja se ogleda u činjenici što nije provedeno i anketno istraživanje na uzorku turista, kako bi se stekli uvidi i u njihova razmišljanja, no materija je bila toliko široka, zahvaljujući spomenutoj monografiji da bi se takvim proširenjem rada izišlo iz brojem stranica predviđenih okvira. Uostalom, moguće je da će ovaj rad dobiti relevantnu nadogradnju kompleksnim kvantitativnim istraživanjem u cilju testiranja određenih opcijskih dilema na diplomskom studiju turizma koji sam odabrala dijelom i slijedom inspiracije tijekom pisanja ovoga rada.

LITERATURA

- Auschwitz tickets and torus, 2024.; [Auschwitz-Birkenau Guided Tours | With Transfers \(theauschwitztours.com\)](#)
- Babić, V. i Kačić, T. (2015). Bračke predaje u suvremenoj etnografiji. *Ethnologica Dalmatica*, 22, 97-109. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/137863>
- Barilla.R. (2022.). Otok Brač-negdje između mora i zvijezda. Zaklada Brač
- Borovac Zekan, S., Rakušić, K., Šerić, N. (2011), Using social networks in a small business entrepreneurship, Proceedings REDETE: Researching Economic Development and Entrepreneurship in Transition Economies, str.414-421
- Demicheli D. (2010.): Reljef nimfa i Silvana iz Vodne jame na otoku Braču; https://www.researchgate.net/publication/281749277_Reljef_nimfa_i_Silvana_iz_Vodne_jame_na_otoku_Bracu [Relief portrayal of Nymph and Silvanus from Vodna jama on the Island of Brač](#)
- Ivelić I. (2015.). Prožniški libar. Naknada Bošković
- Jakšić Stojanović, A., & Šerić, N. (2021). Valorization and Promotion of Montenegrin Bridges Through Implementation of ICT Technologies. u A. Patnaik, E. Kozeschnik, & V. Kukshal (Ur.), *Advanced in Materials Processing and Manufacturing: Applications Proceedings of iCADMA 2020* (str. 87 – 93). Springer UK.
- Jakšić Stojanović, A., Šerić N. (2020), Sports and Health as Corner Stones of Tourism Development – Case study Montenegro, *Sports Science and Human Health – Different Approaches* 1 str. 1 – 10
- Jakšić-Stojanović A., & Šerić, N. (2020B). Valorization of Montenegrin Lighthouses as Destination Icons Through Different Forms of Multimedia Arts in New Technologies. u *Development and Application III* (str. 939 – 946). Springer, Cham.
- Jakšić Stojanović, A., Šerić, N., & Miljušković, M. (2020). The Montenegrin bridges and their valorization. *University College Aspira Split Croatia; University Mediterranean Montenegro*.
- Jakšić Stojanović, A., & Šerić N. (2019). Sports and health as Corner Stones of Tourism Development – case study of Montenegro. U D.A. Marinho, H.P. Neiwa, C.P. Johnson, N. Mohamudally (Ur.) *Sports Science and Human Health – Different Approaches* (str. 119 – 128). London, IntechOpen.
- Jelinčić, I. (2014). Macić i viver u bračkim vjerovanjima u nadnaravna bića. *Ethnologica Dalmatica*, 21, 5-29. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/121754>

- Melović, B., Milović, N., Šerić, N., Djokaj, A. (2019), Brendiranje gradova u svjetlu evropskih integracija– empirijsko istraživanje u Crnoj Gori, Conference proceedings VIII Jahorina Business Forum 2019, CD ROM ISSN 2303-8969
- Melović, M., Dudić, B., Jakšić Stojanović, A. , Šerić, N., Uglešić, D. (2024A) A recommended model of agro tourism development management based on the experinces of different concepts and strategies, International Journal Services, Economics and Management, Vol. 15, No. 2, 2024. str 101 – 119 DOI: 10.1504/IJSEM.2024.137212 ISSN online 1753-0830, ISSN print 1753-0822
- Melović, M., Jakšić Stojanović, A., Peković, S., Šerić., N. (2024B) Putovanje bez traga – održivost kroz digitalnu transformaciju i cirkularnu ekonomiju , Proceedings of XIII Jahorina Business Forum, University of East Sarajevo ISSN 2303-8969, u procesu objave Meža, P., Šerić, N. (2014), Destination Branding through the Perception of the Tourist: Case from Croatia, Human capital without borders: Knowledge and learning for quality of life, Proceedings of the management, konowledge and learning international conference 2014. str. 77 – 87
- Mihić, M., & Šerić, N. (2008). Razmatranje i primjena teorije ponašanja potrošača s mikro i makro aspekta. u B. Grbac & M. Meler (Ur.) Vrijednost za potrošače u dinamičnom okruženju (str. 45–54). EF Rijeka/Cromar.
- Perišić, M., & Šerić, N. (2010). The evaluation model of the sustainable receptive capacity in touristic lighthouse buildings. In Proceedings of Interdisciplinary Management Research VI (str. 186–193). Osijek-Poreč.
- Pompei official website (2024.); [Homepage - Pompeii Sites Official Pompeii Archaeological Site](#)
- Rabotić, B., (2013). Selektivni oblici turizma, 223-236 .: [\(PDF\) SELEKTIVNI OBLICI TURIZMA Kompletna knjiga \(researchgate.net\)](#)
- Režić, J., Šerić, N. (2014), Cruise tourism possibility or risk for a Mediterranean country,15th Paneuropean shipping conference – panel
- Službena web stranica muzeja Jure Grando (2024): [Jure Grando – The world’s first known vampire.](#)
- Stone, P.R., 2006. Spektar mračnog turizma: Prema tipologiji smrti i sablasnim turističkim mjestima, atrakcijama i izložbama, Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/161464>.
- Stone, P., Sharpley, R. (2008). Consuming dark tourism: a thanatological perspective. Annals of Tourism Research, 35(2) 574-595.
- Sharpley, R. (2009). Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: R. Sharpley, P.R. Stone (eds.), The Darker Side of Travel – The Theory and Practice of Dark Tourism (pp. 3-22).
- Šerić, N., Kursan Milaković, I., Peronja, I. (2024B) Specialised Tourism Product: Development, Management and Practice, Emerald Publishing UK

- Šerić, N., Bagarić, L., Jakšić Stojanović A., Perišić, M., Pejić, J. (2023A), Repositioning of the Lighthouse tourism by expanding the content of the offer, *Transactions on Maritime Science ToMS* 12 (02)
- Šerić, N., Melović, M., Jakšić Stojanović, A. (2023B) The role of stakeholders in development of agrotourism in post-transition countries, *Management – Journal of Contemporary Management Issues* 28/2023. str. 93-106
- Šerić, N., Melović, M., Bagarić, L., Uglešić, D. (2023C) Agro tourism as a leverage for the economic and social renewal: comparative analysis Austria-Montenegro-Croatia, *Proceedings of XII Jahorina Business Forum, University of East Sarajevo, ISSN 2303-8969, u procesu objave*
- Šerić, N., Jakšić Stojanović, A., Jurišić, M., Melović, M., Marušić, F. (2023D), *Marketinške strategije u turizmu i ugostiteljstvu*, Redak Split
- Šerić, N., Bagarić, L., Jakšić Stojanović, A. (2022A), The influence of the security perception of a tourist destination on its competitiveness and attractiveness *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Istočnom Sarajevu 2022, br. 24, str. 33 – 44*
- Šerić, N., Perišić, M., & Kuliš, B. (2022B). Utjecaj koncepcija upravljanja sigurnošću destinacije na dojmove turista. U R. Božić (Ur.) *Proceedings of XI scientific conference with international participation; Jahorina Business Forum, 2022 (str. 221 – 230)*. Pale: University of East Sarajevo.
- Šerić, N., Jakšić Stojanović, A. (2022), *Lighthouse tourism in Encyclopedia of Tourism Management and Marketing*, str. 52 – 55 Elgar Publishing
- Šerić, N., Mihanović, A. i Tolj, A. (2020). Model for the Development of a Specialized Dark Tourist Product. *Transactions on Maritime Science,09 (02)*, 324-330. <https://doi.org/10.7225/toms.v09.n02.014>
- Šerić, N., Peronja, I., i Marušić, F. (2020A) *Upravljanje razvojem specijaliziranog turističkog proizvoda*. Redak Split
- Šerić, N., Dadić, M., Radas, A. (2020C), *Logistika hotelskog poslovanja*, Redak Split
- Šerić, N., Jakšić Stojanović, A., Peronja, I. (2020B), Testiranje modela logističkog upravljanja destinacijom u funkciji održivog i odgovornog turističkog razvoja, *Zbornik Jahorina Business Forum 2020, University of East Sarajevo, str. 337 – 347*
- Šerić, N. (2020A), *Nacionalni identitet i razvoj specijalizirane turističke ponude*, XX Paneuropean Shipping Conference
- Šerić, N. (2019B), Iskustva priključenja male post tranzicijske zemlje ekonomskoj integraciji: poslovni slučaj Republike Hrvatske, E -*Proceedings of the VIII Scientific conference Sustainable tourism and institutional environment, Jahorina, Faculty of Economics in East Sarajevo, ISSN 2303-969, str. 31-40*

- Šerić, N. (2019C). Neuromarketing and perception of the tourist destination safety. U Proceedings of 3rd International Conference Security of Historical Cities 2019 - panel
- Šerić, N. (2019D), Inovativan kružni koncept upravljanja dualnom destinacijskom ikonom Podstrane: Od legende Kralja Arthura do povijesne ličnosti Artoriusa Luciusa Kasta, Podstranska revija XVIII br. 37, Ogranak Matice Hrvatske u Podstrani, str. 10-12
- Šerić, N. (2018). Potential and recommended model of development of dark tourism content in integrated destination bidding. U M. Đogo (Ur.) Proceedings of the VII Scientific conference Sustainable tourism and institutional environment, Jahorina business forum 2018 (str. 13 – 19). Ekonomski fakultet Pale, Bosna i Hercegovina.
- Šerić, N. (2017), Lucije Ertorije Kast – iskoristiva platforma kreiranja vrijedne destinacijske ikone Podstrane, Podstranska revija XVI br. 34, Ogranak Matice Hrvatske u Podstrani, str. 10-13
- Šerić, N., Jerković, M., Bučić, K. (2015), Testing of Inland Destinations Tourist Brand Design Model, Proceedings Tourism in Southern and Eastern Europe 3, str. 415 – 427
- Šerić, N., Marković, S. V., & Tutnjević, S. T. (2015B). Proposed Concept of Segmentation of Traditional Japanese Emissive Market for Managing Tourist Promotion of Mediterranean Countries. Annals of the Alexandru Ioan Cuza University - Economics 62(3) (str. 313 – 324), De Gruyter
- Šerić, N. (2015), Sporedne turističke vrste i dopunske djelatnosti nautičkog turizma u Nautički turizam Hrvatske (ur. Luković T.), Redak, str. 259 – 274
- Šerić, N., & Marušić, F. (2015). Managing of tourism promotion for Swedish emissive market. oceedings Reconciling the traditional and contemporary – the new integrated communication Conference (str. 238-259). Communication management forum 8. – 9.5. 2015. Zagreb
- Šerić, N., Luković, T. (2013B), Plan razvoja novih turističkih proizvoda, Orcus doo Split, Medijska osobnost doo Split, Nava DLG doo Zagreb
- Šerić, N., Rakušić, K. (2013), Impact characteristics of cruising routes to its differentiation in a cruising tourism, Proceedings of 1st International scientific forum ISF 2013, 2 (2013), str. 67 – 75
- Šerić, N. (2007 A), Podmorje otoka Brača u Brački zbornik br.22 (ur. Akademik Šimunović, P.), Naklada Bošković Split
- Šerić, N. (2007 B), Značajni krajobraz Pustinja Blaca, Hrvatska Vodoprivreda br 16 (180), str. 61 - 67

SAŽETAK

Cilj ovog rada je istražiti i analizirati potencijalne resurse za razvoj sadržaja tamnog turizma na Mediteranu, s posebnim naglaskom na otok Brač. Tamni turizam, kao specifičan oblik selektivnog turizma, fokusira se na destinacije povezane s povijesnim tragedijama, katastrofama i drugim mračnim događajima. Istraživanje je usmjereno na otok Brač zbog njegove bogate povijesne građe koja služi kao temelj za sekundarno istraživanje. Kroz deskriptivnu analizu sekundarnih podataka te dubinske intervju s relevantnim osobama, rad prikazuje potencijal otoka Brača za razvoj tamnog turizma.

Metode istraživanja, korištene u radu uključuju deskriptivnu analizu, metode indukcije i dedukcije, generalizaciju te dubinske intervju. Intervjui su provedeni s Robertom Barillom, urednikom najcjelovitije otočne monografije i Ivanom Jelinčić, direktoricom TZ Postira, što je omogućilo obuhvatniji uvid u lokalne resurse i njihovu iskoristivost za tamni turizam.

Rezultati istraživanja pokazuju da otok Brač posjeduje značajne resurse koji se mogu iskoristiti za razvoj tamnog turizma. Ističe se važnost prilagodbe turističke ponude novim trendovima i potrebama turista. Razvoj tamnog turizma na otoku Braču ne samo da bi diversificirao lokalnu turističku ponudu, već bi i stvorio dodanu vrijednost kroz očuvanje i interpretaciju bogate povijesne i kulturne baštine otoka.

Ključne riječi: tamni turizam, otok Brač, turistički proizvod

SUMMARY

This thesis aims to investigate and analyze the potential resources for developing dark tourism content in the Mediterranean, with a special emphasis on the island of Brač. Dark tourism, as a specific form of selective tourism, focuses on destinations associated with historical tragedies, disasters, and other dark events. The research is focused on the island of Brač due to its rich historical heritage, which serves as a foundation for secondary research. Through descriptive analysis of secondary data and in-depth interviews with relevant individuals, the paper presents the potential of the island of Brač for the development of dark tourism.

The research methods used in the paper include descriptive analysis, methods of induction and deduction, generalization, and in-depth interviews. Interviews were conducted with Robert Barilla, editor of the most comprehensive island monograph, and Ivana Jelinčić, director of the tourist board Postira, providing a deeper insight into local resources and their usability for dark tourism.

The research results show that the island of Brač possesses significant resources that can be utilized to develop dark tourism. The importance of adapting the tourist offer to new trends and the needs of tourists is highlighted. The development of dark tourism on the island of Brač would not only diversify the local tourist offer but also create added value through the preservation and interpretation of the island's rich historical and cultural heritage.

Keywords: dark tourism, the island of Brač, tourism product

PRILOZI

SLIKE

Slika 1. Tamne turističke nijanse - matrični pristup(Stone, 2006.)	4
Slika 2. Spektar tamnog turizma	10

TABLICE

Tablica 1. Kontinuum tamnog turizma (Seaton 1996.).....	8
--	---